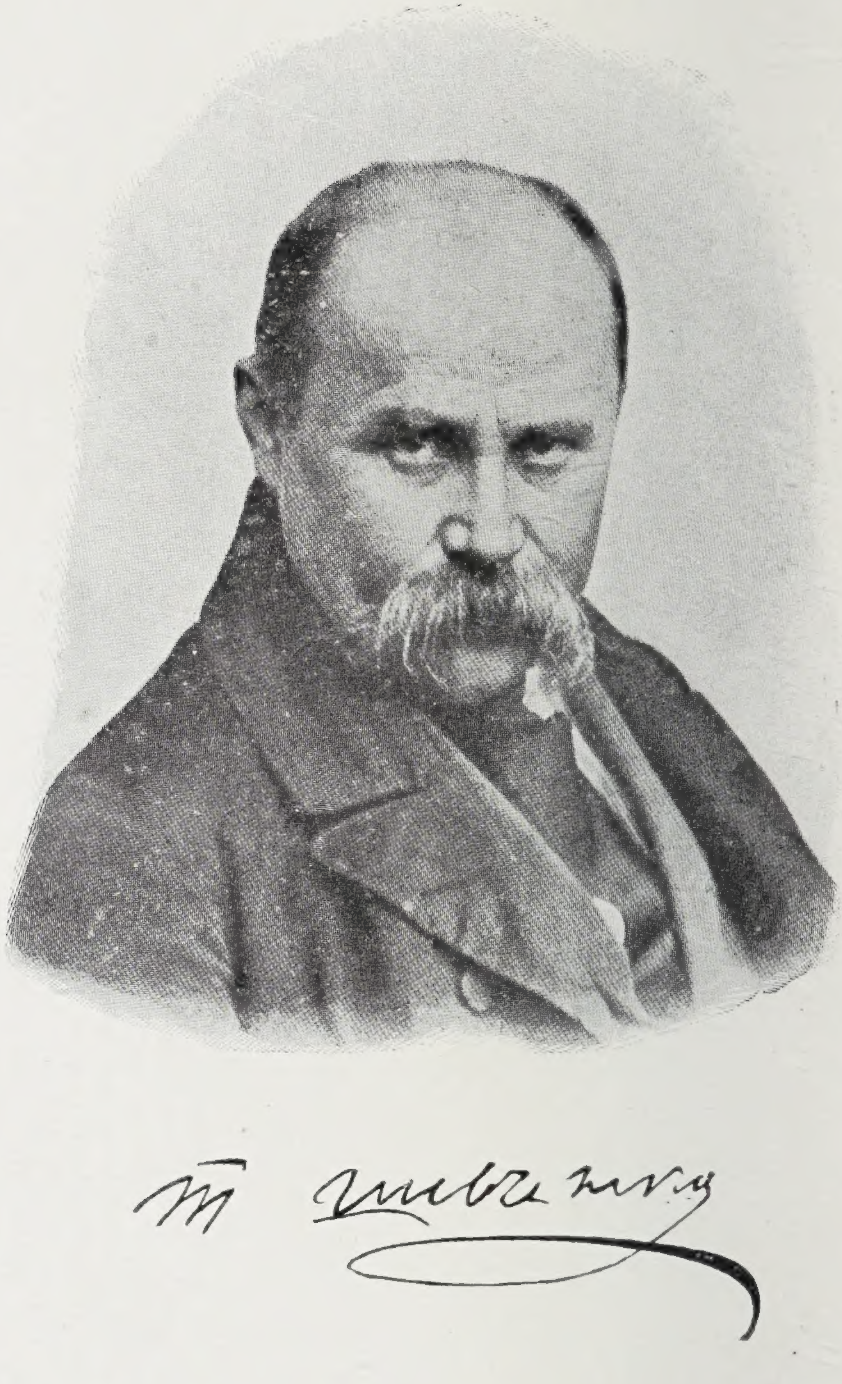
КОБЗАР

Тараса Шевченка



Виданнє „Союза Визволення України“.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

КОБЗАР

(вибір поезій).

Випуск перший.

Накладом „Союза Визволення України“.

ВІДЕНЬ, 1915.

З друкарні Мехітаристів у Відні, VII

Друковано 6000 примірників.

Ціна примірника одна корона.

Від видавництва.

....„Возвеличу
Малих оттих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю **слово**“.

Т. Шевченко.

За тяжких обставин видаємо ми тепер сю книжку віршів поета, котрий так любив Україну, так бажав бачити її вільною.

Ціле життє мріяв Шевченко про визволеннє кріпаків та пригноблених народів Росії з неволї, і не тільки мріяв, але й працював над досягненнєм сього освободження.

Він умер декілька днів перед скасованнєм кріпацтва. Кріпацтво скасовано, але вільним нарід не став.

В сумнім становищі був наш український нарід за часів життя Шевченка, але, починаючи від його смерти, російський уряд ще більше став душити наш рідний край.

Тільки робітничо-селянська революція 1905/6. років принесла на короткий час полекшеннє, дала нам спроможність коли не жити вільним народнім життєм, то хоч так-сяк дихати.

Роздавлено революцію, а з нею і нас Українців. І коли ми в сім році заходили ся святкувати соті роковини народження найбільшого сина України, царський уряд чим міг і як тілько міг перешкоджав нам се робити.

Та, не вважаючи на всі заборони, на ввесь гніт, Україна вже прокинула ся і з кождим днем стає на шлях політичного самоозначення.

Сусідство порівнюючи вільної Галичини допомагало скорійшому проясненню нашої політичної самосвідомости.

І царський уряд рішив ся силою захопити Галичину, аби — будь що будь — таки задушити навіки цілу Україну. В тій частині Галичини, котра дістала ся до його рук, він заборонив говорити й писати по українськи, велить зносити всі українські книжки і нищить їх. Про школи не треба й згадувати: всі вони мусять там від нині

стати московськими. Нас хочуть убити. Та —

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого.

Приклад поета-борця, не зістанеть ся без впливу, поставлене ним на сторожі коло свого народу слово виллєть ся в політичне діло, зорґанізує наш нарід і врятує його від загину.

Після смерти Шевченка й його похорону на могилї під Каневом серед народу склала ся чутка, що батько Тарас не вмер, що він лишень на якийсь час сховав ся від переслїдування уряду і вернеть ся, коли на Українї почнеть ся повстаннє.

Сей переказ стає чудовним символом. Тепер вже всї знають, що Шевченко вмер, багато людей перебувало на його могилї, а ще більше, читаючи його твори, стає свідомими, діяльними Українцями. Але тепер, в днї проби й міри, вони гуртують ся біля імени Шевченка, як біля свого прапору,

щоби боронити своє істнованнє, яко народу.

Даючи вам в руки сю книжку, ми певні, що вона поможе вам пізнати, чиї ви діти, до якого народу належите, прояснить вашу свідомість, зміцнить любов до рідного краю.

І як би й не склали ся сучасні події, ви все своє життє бороти мете ся за свій нарід, за своє рідне слово, за вільну Україну.

Боріте ся, поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая.

Січень 1915. року.

Союз Визволення України.

Про життє Тараса Шевченка*).

Написав Денис Лукіянович.

1. Чому кождий Українець і кожда Українка повинні знати життє Тараса Шевченка?

В минулім 1914. році вся соборна Україна святкувала соті роковини приходу на світ найбільшого мужа, якого досї ви́дала з себе українська нація. Того, що казав нам жити, як була вже готова, викопана для нас могила.

Людськість іде наперед доро́гою поступу таким робом, що час до часу зявляють ся великі, талановиті люде на ґрунт підготовлений звичайними робітниками. Вони силою духа переростають своє поколїннє і ще будучим показують та промощують шлях.

Шануючи й почитаючи таких великих людей, ми тим шануємо й себе. Бо теперішність найтїснїйше вяжеть ся з минулим;

---

*) Передруковано без відома автора, з яким не можна було порозуміти ся, з „Календаря Просвіти“ на 1914. рік. Пороблено лишень незначні зміни деяких виразів.

вона з нього вийшла так, як з теперішности виросте будуче. З минулого треба вчити ся. В дійсности не тільки вчимо ся, але і всю працю нашу навязуємо до минулого і вже зробленого нашими попередниками. Ніхтож не починає роботи наново, з самого таки початку. Що батьки наші зробили, се ми приймаємо як готове тай стараємо ся йти ще далї. Наші дїти приймуть се, що ми зробили, тай старати муть ся за дальший поступ. Певне, що відколи — примір ом — деревляний леміш заступлено залїзним, нїхто вже не почне тепер деревляним лемішем орати, або хоч набивати його залїзом по берегах. Тепер уже думають, як залїзний плуг поправити; завели парові плуги і т. д. Що зробить ся доброго і мудрого, чи в господарстві, чи в промислї й технїцї, чи в ремеслї, чи в науцї, се люде переймають і шукають іще лїпшого.

Так то не пропадає нїякий винахід, нїяка нова, корисна гадка, нїякі зусилля людського духа. Се значить безсмертність людських діл. Се значить: ми працюємо для будучини.

Шануючи великих людей, роздумуючи над їх життєм і дїлами, ми вдоволяємо потребу нашої душі, котра нам каже признати

другому правдиву заслугу і віддати йому належну почесть. Разом з тим ми вчимо ся, розглядаючи працю великого чоловіка, якої вислід буває підставою праці для цілих поколінь. Такий великий чоловік умів ліпше, ніж ми, жити, хоч може не для своєї особистої користи, але для ідеї і для загального добра. В його життю неодин з нас найде приклад для себе.

Не всіх великих людей почитають однаково. Се залежить не тільки від величини їхних заслуг, але також від того, якій думці (ідеї) вони служили. Одних нпр. почитають самі лікарі, других самі історики. Не багато є таких великих людий, щоб їм покланяли ся представники цілого народа, а то й цілий нарід. Бо до того не дають іще підстави самі заслуги і великі діла. Коли Тараса Шевченка почитає кождий свідомий Українець, то він шанує в нім не тільки великого поета, але того, що посіяв нові гадки, новий клич кинув, підняв перед народом новий стяг на місце давнього, козацького, котрий похилив ся і впав. Шевченкові гадки стали ся джерелом нашого народнього відродження тай до нині вони живуть в нас і дають нам животворну силу. Тому то називають Шевченка нашим апостолом.

Та Шевченко, окрім своїх віршів, дав ще Україні ціле своє життє від молодости до старости. За свою ідею, за ті гадки, які він так щиро і так сміливо розкрив перед земляками, він страждав на засланню, а воно зруйнувало його життє. Шевченко поляг мучеником за Україну.

Нас учать в історії про життє королів і князів. А Шевченко — то наш князь і король, наш гетьман і кошовий, хоч не мав війська, тільки любов у серці, і не мав зброї, лиш — могутне слово. Шевченко найбільший син України, і тому кождий з нас повинен знати його життє.

2. *Дитячий і хлопячий вік Тараса.*

Тарас Шевченко родив ся 9. марта 1814. р. в селї Моринцях, де його батько Григорій пристав на ґрунт до жінки Катерини. Ще Тарас у сповитку був, як батьки його перебрали ся в родинне село Шевченків, у Кирилівку. Стало ся се на приказ пана, бо Григорій був кріпаком (панщизняним мужиком) дідича Енґельгарда. Обидва ті села — і Моринції і Кирилівка — лежать у звенигородському повітї, на полудне від Київа. В Кирилівці вже Григорій Шевченко зістав ся, і

тут зріс Тарас. Пробув там до 15. року свого віку.

Злиднями привитала доля Тараса ще за дитячих літ. В кріпацькій родині злидні завжде дома. А хоч дитина під оком люблячої мами не відчуває так недостатків, бо й небагато потреб має і ще не вміє журити ся, Тарасови власне не поталанило: ненька лишила його девятьлітнім сиротою. Сестра Катерина, що так любила його й голубила, віддала ся на чуже село. Батько оженив ся вдруге і то з удовою; мачуха привела з собою діти, і на Шевченкову хату, на семейне життє впала тінь. Почали ся сварки й бійки між старими. Прощайте добрі, милі часи, коли білявий хлопчина навганяв ся вулицями, викупав ся в потоці і впав у саді під першу яблуню з краю тай захропів!... Кожда сварка, яка спалахнула у Шевченків, кінчила ся побоями живого, жвавого Тараса. Мусів він тікати і ховати ся в печеру за селом, то в бурянах у сусіда, куди сестра Ярина приносила йому кусень хліба, а про сховок братіка не сказала нікому. Раз бито й катовано його три дні підряд за те, що син мачухи Степанко украв у постоялого на кватирі салдата (жовніра) 45 копійок і звернув підзор на

Тараса. Лишень третього дня виявило ся, хто то завинив.

Тільки було спокою в хаті, як хлопець уступив ся і пішов на науку до дяка (почав вчащати ще за життя мами), або літом поїхав із батьком чумакувати. Чумаки були се купці, що в давніх часах привозили головно сіль і рибу знад Чорного або Азовського моря, а вивозили з України пшеницю. Коли вже торговельні шляхи були безпечні і взяло ся багато міст, чумацькі валки не запускали ся аж над море. Чумакуючи з батьком, Тарас не то що не зазнавав домашніх незгодин, але не міг доволі намилувати ся тихими зоряними ночами степовими та надивити ся на безкраї, наче море, степи. В такій дорозї занедужав Григорій і помер. Тарасови було тодї 11 років, і він лишив ся на опіцї дїда Йвана.

Тепер уже виступив Тарас із батьківської хати. Иншої ради не було. Навіть не мав ніякого права до частки по татовій смерти. Батько його, вмираючи, казав, що Тарасови не придасть ся ніщо з їхньої кріпацької мізерії, бо він, шануючись, вийде на великого чоловіка, або, не дбаючи, зійде на велике нінащо.

Сповнило ся перше батькове віщованнє. Тарас вийшов на такого чоловіка, яких на

цїлій землї було небагато. Але по терновій дорозї дійшов він до великої слави.

За волею дїда пішов він знов на науку, та витерпіти там не міг довго. Сеж не була школа, така як по нинїшних селах, а дяківка. Вчили читати псалтир, дяк був завжди підпитий і мав один тільки спосіб науки — бійку. Тай ще кождий школяр сам приносив на себе вишневий прут або березові різки і мусїв тихо лежати, не ворухнути ся, коли пяниця відлїчував киї та прибалакував.

Тарас знав уже псалтир на память, а читав його голосно й виразно, тому́ дяк Бугорський казав йому вчити в школї й бити школярів (настановив його „консулем") тай читати при мерцях псалтир. За таку роботу діставав Тарас книша й десятий гріш від дяківської плати за кождого мерця, а за науку мав вільне мешканнє на дяківцї. Але не було чим прохарчувати ся і за що зодягати ся, отже Тарас задумав утїкати від Бугорського та йти учити ся малярства у церковних малярів, яких було багато у сусїднїх селах, особливож у Хлипнївцї. Надїяв ся Тарас зарібків і чув до малярства велику охоту.

Не міг бідний сирота трапити на доброго учителя. Малярі змушували його до

важких послуг, до домашньої роботи, а про мальованне — й не кажи. Знеохочений вернув ся Тарас знов у Кирилівку і став за підпасача у громадського пастуха. Про той саме час згадує він у своїм віршу: „Мені тринайцятий минав, я пас ягнята за селом“. Нездатний був з нього пастух, бо він або замислив ся й у небо глядів, або рисував, а череда ходила самопас. Через таке мусів покинути пастирство. І служба у добросердного попа в Кирилівці не вдоволяла Тараса. Якесь неясне тоді ще бажаннє світла, охота посвятити ся малярству, шукати чогось ясного й доброго спонукали його йти знов із рідного села.

Колиж він пустив ся ще раз на мандрівку по малярях і вкінці знайшов привітну людину, показав ся инший клопіт. Той маляр бояв ся тримати кріпака без панського дозволу. Тарас подав ся в Вільшану до зарядчика Енґельгардових маєтків. Та той, замість дати розписку, затримав Тараса, казав підучити його трохи охайности й звичайности тай враз з иншою прислугою відправив і Тараса на Литву у Вильну, де жив у ту пору сам Енґельгард.

3. Що винїс з собою Шевченко з рідного краю?

На шіснайцятому роцї недобровільно покинув Тарас свої родимі сторони й пішов на чужину, де побув одним тягом 15 років. У тих далеких краях зробив ся він великим чоловіком, добув слави й хвали. Алеж не чужениця йому се дала, а рідна Вкраїна.

Як ростина, хоч би яку засадив, тягне соки й поживу з землї і з повітря, так людина носить у крови вдачу свого народу й хист своїх предків, а вихованнє, наука й пригоди в життю, особливо в раннїх лїтах, складають ся на характер і розвинуть або збавлять вроджений талант у чоловіка. Шевченка міг ви́дати з себе тільки нарід, що має такі співанки, піснї й думи, як ми. Завзята натура дїда Йвана, який ходив з Гайдамаками, показала ся в Тараса і дала йому силу терпіти муки, а не скривити душею. Ті всї злиднї, які йому постелили такий незавидний шлях у молодости, тільки загартували тїло й дух Тарасови. Студїнь, дощі й вітри тай усї негодини, які витерпів Тарас, бурлакуючи в околицях Кирилівки, зробили його залїзним і витревалим, дали йому змогу перетерпіти салдатську каторгу.

Шевченко сам каже у своїх споминах, що насильства дяка зродили у нього на все житте нехіть і відразу до панування одної людини над другою. Сї думки, які взяли ся ще в дїтвака, кріпшали, і Тарас на завжде лишив ся ворогом насильства, оборонцем покривджених.

Та не сама тільки память кривди й злого лишила ся в дитячих споминах у Тараса. Мов зоря крізь мряку, просвічувала у нього згадка материнської любови, і він поніс з собою тугу за маминимип естощами, за добрим словом любих сестер Катерини й Ярини. Тому він так високо цінив і так високо ставив у своїх творах образ матери в сїмї.

Зпід рідної стріхи виніс Тарас ще й инші добрі посїви. Хоч і бідні, Шевченки з себе не були такі прості. Що найважнійше, були між ними грамотні і знали вагу освіти. За стараннем батька, Тарас не пішов у світ невідущим, але письменним.

Далї, була у Шевченків жива память красших часів. Тих, коли на Українї була ще воля, хоч і треба її було завзято боронити від лихих сусїдів; коли ще не було наложене на Україну московське ярмо. Дїд Іван був учасником т. зв. Коліївщини, гайдамацьких розрухів 1768. р., коли Запорожець

Максим Залїзняк і сотник двірських козаків Потоцького Іван Гонта стали на чолї ватаг і бороли ся проти закріпощення селян та воювали в оборонї православної віри. Цїлий той рух вийшов з Мотрониного монастиря не так далеко Кирилївки, і Шевченко сам каже:

. . . тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав.

Отже дїд Іван розказував синови й сусїдам про давні часи, про Коліївщину. Сї оповідання ворушили Тараса, коли він дух запер у собі і в кутку сидів та слухав. Він плакав дитячими сльозами, спочуваючи кривдї українських селян. Ті зворушення лягали в дитячу душу і лишали слїд. Дїдовіж оповідання доповнив іще старенький чернець у мотронинськім монастирі, куди ходив Тарас із сестрами на прощу. В сусїднїх від Кирилївки селах показували ще памятки й місця звязані з Гайдамаками. І по лїтах Тарас списав по споминам ті дїдові оповідання в поемі „Гайдамаки“.

А так само, як спомини про Гайдамаків, знав Тарас з дому і піснї народнї і думи тай співав їх, не розставав ся з ними ввесь вік. Вони йому розкрили красу поезії, на них він учив ся віршувати.

Але найбільша Тарасова учителька була природа. Від неї Тарас не відчужив ся. Цілих 15 років жив на її лоні і так до неї звик, що вже ніколи не перестав любувати ся нею, шукати у неї краси й розради. А якаж гарна природа в звенигородськім повіті, найкрасшім із всїх у київській губернії! Лани, гаї і байраки міняють ся з собою, де-не-де видніють горбки, а з ними межує степ. Не диво, що така гарна країна ви́дала богато малярів. Вона й на малого Тараса зробила перший нестертий слїд. Усї ті враження лягали в Тарасову душу, а по лїтах озвали ся.

З таким багатим скарбом їхав Тарас у далекий край. Той скарб то були поетична кебета та бажанне красшого життя. Вони не давали Тарасови взяти ся нї до хлїборобської нї до реміснидької роботи. Вони силували Тараса перти ся до малярства. І тільки з часом, коли він набрав ся потрібної науки, виявив ся його хист в усїй своїй силї. Повним сяєвом заяснів тодї Шевченків талант.

4. *Шевченко в службі.*

Тарасові злиднї не перевелись, хиба що відмінили ся. Досї він голодував, слота його била, спека припікала бездомного бурлаку.

Тепер мав що їсти і вбрали його, але відібрали свободу. Він кріпаком був перше і зістав ся ним тепер. Але в Кирилівцї був від пана далеко, а в Вильнї, у Варшаві й куди там ще не їздив Енґельгард, забираючи з собою прислугу, був Тарас під самим таки панським дахом. Було кому пазити його і за найменшу провину висїкти різками „для науки“.

Було й друге горе. Збудила ся у хлопця туга за вітчиною. Не стало високих могил, на котрі ходив колись то Тарас шукати залїзних стовпів, що буцїм-то підпирають небо. Не бачило око українського неба й степів. Замість того мав сільський хлопчина міські мури, а замість степового вітру і соловейкового співу чув шум і гуркіт чужого міста.

А вже цїлком приголомшив його Петербург, столиця Росії, куди виїхав дїлич Енґельгард разом з усїм своїм двором. Хоч Тарас не мав коли й як ходити по містї, а все таки довелось і йому побачити уличне життє й він обертав ся тепер в далеко инших умовах, ніж досї.

Та як небудь гірко було Тарасови, а всеж таки отся зміна життевих умов пішла на його користь. В Кирилівцї він блукав і не міг

найти пристановища. Хоч би й лишив ся був у Хлипнівці у церковного маляря, то талант його не розвинув ся би був і не набрав сили. Інакше склало ся тут. По містах зосереджуєть ся мало не вся культура. Тут купції, великі варстати й фабрики, театри, школи, вчені, малярі й уряди. Хто живе в місті, той має змогу навчити ся, чого йому треба. Навчив ся тут малярства і Тарас.

Так се стало ся. У Тараса вільного часу було досить, отже кожду вільну хвилю обертав він на те, що рисував углем та крейдою. На такій роботі виловлювали Тараса і кождий раз карали. Але вкінці додумав ся Енґельгард, що, очевидно, Тарас годить ся на маляря, а не на льокая. Тай з маляря можна мати більшу користь, ніж з козачка. От тому́ зглянув ся він на Тарасові просьби і звільнив його з льокайської служби, а віддав на науку до добрих малярів.

Тепер саме почало ся инше життє для Тараса. Раз, що він мав змогу робити те, до чого рвала ся його душа від ранньоі молодости. Друге, виходив Тарас з панського двора і мав більше свободи, забігав у Літній сад, відрисовував статуї та оглядав за склеповими вікнами і в церквах гарні

образи. Тоді він перший раз стрінув ся з чесними, благородними людьми, які бачили в нім людину, а не худобу-кріпака.

Найбільшу вагу мала для нього знайомість із земляком Сошенком, бо той заняв ся його наукою, дав йому книжок і зблизив його до таких людей, як поет Гребінка, славний маляр Брюлов і відомий московський поет Жуковський, що був учителем царських дітей і пізнійшого царя Олександра II. Нові Шевченкові приятелї побачили, що він людина незвичайна, бо і талант має великий, чого доказом були його малюнки, і вдачу має гарну. Вони згодили ся в тім, що треба йому конче дати доступ до найвисшої школи, де вчать малярства, до академії. Та насамперед мали його викупити з кріпацтва, бо кріпак не мав доступу до академії. Отже Брюлов намалював портет Жуковського і пустив у льотерію, щоб таким робом зібрати більшу суму. Тай справдї, придбав 2 тисячі рублїв з половиною. За ту суму Енґельгард згодив ся визволити свого кріпака. І так став Тарас вільним чоловіком; тепер вже могли його приняти до академії.

5. *Шевченко на волї.*

Ся дуже важна подія в Тарасовім життю припала на день 4. мая 1838. р., коли Шевченкови минуло 24 роки.

Аж тепер він почув себе правдивим чоловіком, якому походженне від батька-кріпака не стоїть на перешкоді вчити ся і мати доступ до людей. Тепер він побачив велику вартість свободи і ще глибше відчув долю та кривду закріпощених селян на Україні.

Свободи уживав Тарас як найлїпше. Він не мав досї нїякої освіти, отже тепер кинув ся завзято до книжок, яких позичили йому приятелї. Він прочитав історію всіх народів (всесвітну історію), читав у перекладах твори великих світових поетів і вчив ся французької мови.

Та найбільше вражінне зробила на нього по московськи написана історія України під заголовком *Істopія Русаф* ілї Ма́лай Расії, недрукована ще тодї, тільки переписувана. Її написав якийсь великий український патріот (здаєть ся Полїтика). В нїй багато помилок, але автор проводить у цїлій книжцї думку, що Українцї окремий, самостійний нарід, а Українї належить ся бути

окремою державою. Він показує всю кривду Українців і докладно розказує, як вони бороли ся за волю.

Ся книжка відкрила Шевченкови очи на минувшість України, на її відносини до Москви та Польщі, навчила його, що треба в українській історії високо ставити і чого для України домагати ся.

За тою наукою Шевченко не багато мав часу малювати. І треба було потому невсипущою працею наганяти занедбане. Всеж таки Тарас робив такі поступи в малярстві, що всї професори в академії були з нього дуже вдоволені.

Не сама тільки наука спиняла Шевченкови малярство. Він признав ся сам, що, малюючи в академії, нераз задумував ся, і перед його очима ставав слїпий кобзар в українськім селї, то привиджували ся гетьмани та Гайдамаки. Читаннє славних світових поетів розбудило і в його душі дар бути поетом; досї був він нїби у сповитку, дрімав. І от почав Тарас списувати вірші. Помалу назбирало ся їх у нього чимало, а в 1840. р. приятель його Мартос видав їх своїм коштом. На заголовнім листку книжки був намальований кобзар під вербами і тому збірку своїх поезій назвав Шевченко „Коб-

зар“. Красшої й цінніймої книжки, як ся, нема досі в нашій літературі. Вона зробила велике враження і великий переворот на Україні. Слідуючого року видав Тарас свою поему „Гайдамаки“. З того часу не переставав уже віршувати.

Зараз по скінченню академії поспішив Тарас сам на любу Україну.

6. Шевченко на Вкраїні.

Безмежно радував ся Тарас, коли побачив Славутицю-Дніпро, широкі степи з високими могилами, золотоверхий Київ, матір руських гóродів. Він їхав на Україну робити дуже милу і важну роботу. Археоґрафічна комісія, така що береже памятки давнини (будівлї, зброю, одежу, грамоти і т. и.), задумала видати альбом (книжку з рисунками) старих українських церков, зáмків, могил під заголовком „Живописна Україна“. Доручено Тарасови, поробити рисунки старих українських замків, церков, могил. При тій роботі Шевченко ще докладнійше пізнавав славну минувшість нашу, роздумував над нею і поетичним своїм словом прославляв її тай звертав на неї очи своїх земляків.

Так обїхав поет полтавську й чернигівську ґубернїю, а був і в київській. Куди не заїхав, витали його дуже радо. А тому так його приймали, що він був дуже любий, милий, добрий чоловік і тими прикметами брав кождого в полон. Співав він милим голосом народнї піснї і був веселий. Двері панських покоїв відкривала йому слава, якої придбав собі не тільки Кобзарем і Гайдамаками, але й иншими віршами, які кружили у відписах по Українї.

Відвідав він і рідні сторони й родину тай запоміг її, як міг. Ще з Петербурга висилав він братови гроші, хоч сам їх мав мало. Він поміг і якомусь чужому чоловікови. Раз він гостював у панотця, як прийшов якийсь селянин жалувати ся, що вкрадено йому пару волів. Шевченко дав йому 50 рублїв, нїби позичив. Селянин приняв гроші, але питав, як має йому віддати їх, коли навіть не знає, від кого дістає таку поміч. Бери — казав, усміхаючись Тарас — прийдеш віддавати, то пізнаєш.

Але наймилїйше було Тарасови в Київі. Там на кождім кроцї було стільки памяток нашої княжої й козацької слави. Крім того, від яких 15 років зосереджувало ся в тім місті живійше українське життє духове. Від

коли заложено в Київі університет (1831.), збирало ся там більше молодїжи задля науки, працював там професор лїтератури Максимович, а з молодих поет Кулїш, історик Костомарів і инші.

З гуртом молодих Українців познайомив ся Шевченко і огненним словом додав їм більше відваги і завзятку. І так завязали вони товариство, що звало ся Кирило-Методиївським братством. Сю назву вони приняли в честь перших славянських апостолів, а в славянщину дуже вірили, сподївали ся великого добра з того, якби всї славянські народи зробили вільну спілку (федерацію), в якій кожда република*) мала би рівний голос. Кріпацтво мало упасти, бо кожда людина повинна мати повну свободу і волю, якою мовою говорити, до якої віри признати ся, що писати і друкувати, в які товариства єднати ся.

Ще нинї навіть, у 68 років від заснованя Кирило-Методиївського братства нема тої свободи в Росиї, хоч кріпацтва вже нема, а навіть нїби конституцію дали. А щож казати про тамті часи. Росийський

*) Держава без царя, а з президентом. котрого нарід вибирає на короткий час. Колишнїх українських президентів називає ся гетьманами.

уряд, як тільки дізнав ся (з доносу) про тайне товариство, що ширило такі небезпечні для нього думки, приказав арештувати 10 визначнійших членів товариства, між ними й Шевченка. Тим більшу небезпеку бачив цар у тім, що власне Українці думають про зміну порядків, бо Україна була найбагатшою й найкультурнійшою частиною Росії, доходила аж до моря, тому то Московщина й бояла ся її втратити.

Тому то цар і заслав провідників братства в далекі ґубернії на кару, а найтяжше покарав Шевченка. За те, що Тарас написав поеми „Сон“ і „Кавказ“, у яких гостро напав на царя і на царські порядки за кривди України й инших поневолених народів, цар Микола І. присудив Шевченкови до віку служити у війську і то в азійських степах.

7. Шевченко в неволї.

Те велике нещасте впало на Тараса 1847. р., як він ледви два роки побув на Україні. А найшло воно його в таку пору, що нівечило найкрасші поетові замисли. Шевченкови стелила ся дорога до гарної будучини. За стараннєм князівни Репніни дістав він місце при київськім университетї,

а Кулїшиха обіцювала йому підмогу на виїзд за границю, де він мав придбати собі ще висшої освіти. І саме тоді, як поет вертав ся від Кулїшів з Чернигівщини до Київа, його по дорозї арештовано.

Кара, яку присуджено Шевченкови, була надто велика. Раз, що висилали його в далекий край, розлучали з вітчиною і з приятелями і завдавали таку муку, як кождому засланому. Але не було визначено, який час мала кара тревати, отже могли його держати на засланню і до смерти. Цар власною рукою дописав на присудї, що не вільно Шевченкови займати ся нї писаннєм, нї малярством. Се було страшно болюче. А ще заслали його в салдати, до війська, його, вільнолюбну людину, що так ненавидїв насильства і обмеження свободи. А військо, муштра, зброя такі були йому противні!

Не відразу почув Тарас невиносиме горе. Є такі люде, що на самотї не мають про що говорити з самим собою. Зате для других людей тільки тодї починаєть ся правдива, свобідна праця духова. Коли людина осторонь і одинцем стане і заглибить ся в свої гадки, у свою душу, то вона мусить з її дна винести скарби, як тільки вони там є.

Ось чому пророки й великі учителї йшли навіть на пустиню, щоби лишити ся самотніми і дати волю думкам.

І Шевченко зразу перетоплював у своїй уяві ті враження, які винїс із любої України. Йому привиджують ся ті образи і ті люди, яких недавно ще оглядав. Тарас у неволї написав більшу часть і то найкрасших своїх творів. Але тільки в перших лїтах. Його не так дуже стерегли і пильнували. Знайшли ся навіть такі добрі офіцири, що давали йому дозвіл утекти десь у чисте поле тай списати на клаптику паперу свої тужні думки; навіть приймали його у себе на кватирах і позволяли рисувати. Тількож, як пішов у Петербург донос і звідти прийшли нові накази, тодї поета погнали до Азії й пильнували так гостро, що і в халяві шукали, чи не мав олівця, або паперу.

Тут у дикій пущі тратив Шевченко здоровлє і попадав у тугу. Не бачило його око нї цвітки, нї дерева, нї могили, а небо — мов невмите. І земляки наче забули за нього. Доки міг Тарас крадькома писати, заповняв свою „захалявну“ книжечку, а там і замовк. Від 1851. до половини 1857. р. нема нї одного стишка. Так пропало майже 7 лїт у творчости нашого ґенїя.

Але Шевченко, тратячи тїлесні сили, був сильний духом. Він знав, що терпить за Україну, що за неї жертву приносить, так як инші герої, що голови клали за святу справу, за вітчину. Тому він достойно терпить, бо знає, з історії, що за свободу, за волю. за кожде право для народа мусїли красші одиниці платити життєм. Він і терпів і вірив в будучність України і сподївав ся для себе освободження:

Так Днїпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дають менї в неволї
О смерти благати.

8. *Освобожденнє і поворот Шевченка на Україну.*

Нїде правди дїти, що надто мало листів дїставав Шевченко з України і він — як сам каже — утїкав, щоб і не бачити, як другі салдати читають листи від родини. Близші Тарасові приятелї самі потратили голови тай не думали про те, що треба піддержати того, хто найтяжше був покараний і терпів у лихій далекій пустинї, заваленій снїгами. Щастє, що Тарас сам мав таку велику силу духа, незломну волю і витерпів за Україну муки.

Шевченка призабули земляки з тої причини, що по розгромі Кирило-Методіївського братства настав час утисків громадянського життя урядом. Ті Шевченкові приятелї, як кн. Толстой і кн. Репнїна, що не потребували лякати ся власти (на теж вони князї!), хоч і робили заходи в користь Шевченка, хоч і просили, щоб йому облекшено кару — нїчого не добили ся. Справа була дуже трудна. Свого часу царська родина закупила льотерійні білєти (льоси) на портрет Жуковського і так зібрано гроші на викуп Тараса з кріпацтва. Жуковський був учителем при царськім дворі, тому царська родина хотїла мати його портрет. А не купила би вона була білєтів, то ще знайшли би ся були такі люде, що купили би, бо Брюлов мав славу, а його малюнки цїну. Але на царськім дворі розуміли так, що Шевченко має бути цареви до смерти вдячний. Скоро покінчено слїдство над Кирило-Методіївськими братчиками, то про Шевченка предложено Миколї І. такий звіт: „Шевченко замість вдяки до царської родини, писав мовою українською найбаламутнїйші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідає про колишню козацьку славу, то поганими словами осмішує царя й його сїмю. А що Шев-

ченко придбав собі такими творами славу знаменитого поета, тим то вірші його двічи шкідливі й небезпечні.“

А на суді Шевченко не то що не відкликав ні одного слова і не шукав оправдання, але він сміливо сказав усю правду. Говорив, що на Україні бачив страшну кривду і чув нарікання на царя і царську родину за такі погані порядки. Ось тому тяжко було випросити для Шевченка не то дарованнє незаслуженої кари, а хочби які небудь полекші.

Аж прийшла срамотня для Росії кримська війна (1853—1856). Історія показує, що по нещасливих війнах пануючі й їх правлїннє, побиті зовнїшнїм ворогом, звертають ся до своїх підданих, дають їм якісь полекші, заводять реформи. Так стало ся й у Росії по кримській війнї. Цар Олександер II. почав заводити земства, поправив суди й збирав ся знести кріпацтво.

Серед таких полекш і реформ цар видав також амнестію (дарованнє кари) засудженим за Миколи I. полїтичним вязням. До тої царської ласки не допустили одначе Шевченка. За нього просив і ґр. Толстой і кн. Репніна, та цариця-мати не згодила ся. Аж по довгих заходах прийшла черга й на на-

шого великого страдника за волю України. Се стало ся з початком мая (травня) 1857. р. Коли прийшла така вість до Новопетровська, Шевченкови дали вже пільгу, а 14. серпня відправили до Петербурга, куди він прибув аж 8. цвітня 1858. р, бо його задержали довший час у Нижнім Новгороді. Десять літ тому взяли його 33-літнім здоровим, кремезним мужчиною, а вернув ся Тарас сивим, лисим, пригорбленим дідом з покаліченим здоровлем.

9. Шевченкові замисли, хороба й смерть.

Хоч з неволї вернув ся Шевченко зламаний на тілї, був кріпкий духом. „Менї здаеть ся — каже він у своїх записках — що я й нинї (після заслання) точнісенько такий самий, яким був і десять літ назад. В мойому внутрішньому образї не перемінила ся нї єдина риса“.

Сї слова треба так розуміти, що поетові думки й переконання не змінили ся, що він готовий був, як перше, побивати ся за освобдженне селян, за волю України і другий раз піти на засланне. Він і справдї, ще в дорозї з заслання писав вірші і то не інакші, як перед неволею. В „Неофітах“ він порівнує

переслїдуваннє християн лютими царями в Римі з переслїдуваннєм поступових людей у Росії. І в инших поезіях не перестав він дорікати і лаяти царів за їх знущання над народом. Але довголїтня неволя лишила свій слїд. Вернувши з заслання, написав він небагато.

Сему неволя була винна. Там кілька років Тарас мучив ся без усякої духової роботи, не читав нїчого, не стежив за духовим життєм освічених земляків. Надто, хоч Шевченкови було вже 44 років життя, коли вернув з заслання, не мав іще упорядкованих умов життя. Був бездомний, без сїмї і без пристанища. Був бідний і без зарібків, журив ся тим, що визволу кріпаків все ще нема, а найблизшої своєї родини він, сам вільний, не міг і досї викупити.

Поволї якось уложили ся його справи. В малярській академії дали йому, як бувшому ученикови, кімнату на робітню, і в нїй Тарас оселив ся. Почав знов працювати над малюнками, взяв ся за книжки, читав, а думка про поміч селянам не покидала його. Тому він шукав товаришів до видавання журнала; а як розумів вагу освіти для селян, видко з того, що зложив „Буквар“ для українських шкіл.

Діждав ся також дозволу поїхати на Україну, бо зразу казали йому жити в Петербурзї і то під поліційним доглядом. Тарас відвідав рідну сторону, побачив свою рідню, і в короткий час потім удало ся йому висвободити її від пана з кріпацтва. Поет задумав оселити ся на Україні. Йому, зломаному неволею, тільки українське сонце вернуло би було здоровлє, а не холодні мраки в Петербурзї. Дніпро, степи й сади українські вернули би йому давню веселість, а не вид касарень, тюрми та царських палат. За помічю свояка — Вартоломея Шевченка — Тарас виглядів навіть над Дніпром місце під оселю для себе й вистарав грошей на закупно землї.

„Якби з ким сїсти, хлїба ззїсти,
Промовить слово, то воноб
Хоч і якнебудь на сїм світї,
А всеб таки якось жилось.
Та ба! нема з ким!“ —

жалував ся поет тай вишукав собі молоду зпоміж селянок. Панянки не хотїв, бо задумав повернути до селянського стану. „Я по крови й духу син і рідний брат нашого безталанного люду.... що панночка робити ме у моїй мужицькій хатї?“ — писав він Вартоломееви.

Отже не поталанило Тарасови зранку, не було долї й до останку. В Петербурзї, куди він вернув ся, щоб поладнати свої грошеві й товариськї дїла, заскочила його слабість, водна пухлина. Не піддавав ся їй Тарас, писав листи, малював, деколи й вірші писав. А далї погодив ся з долею. Знав, що треба вмерти, чи — як пише він у послїднїм своїм віршу — „рештувать вози в далеку дорогу на той світ, до Бога“. Одно ще бажаннє мав поет, а то почути, що кріпацтво знесене. Тимчасом царський манїфест був уже підписаний, тількиж оповіщеннє його відложено; бо власти бояли ся усе народнього повстання, тому чекали великого посту. А на тиждень до тої радісної хвилї д. 10. марта (березня) о 5. год. рано помер Тарас, проживши 47 років.

10. Порохон і могила Тарасова.

Умер Шевченко, а його конаннє було образом його жизни. Терпів несказані муки, стискав зуби, виривав зубами вуса, давлячи в собі болї, а не стогнав. Так минув його день уродин та іменин 9. марта (березня), а слїдуючого дня о 5. год. рано скінчили ся його муки.

І закінчило ся довгострадальне життє поета, справжня, безупинна боротьба. На 47 літ був він 24 роки кріпаком, 10 стогнав у дикім кірґіськім степі, 9 годів між визволеннем і засланнем уживав правдивої свободи, а вернувши з Новопетровська, три з половиною жив під поліційним доглядом. Такого траґічного життя не має ні один поет на всім світї.

Тарас висловив бажанне спочити у рідній землї:

„Холоне серце, як згадаю,
„Що не в Украйнї поховають!...“

писав він, а в Заповітї:

„Як умру, то поховайте мене на могилї,
Серед степу широкого на Вкраїнї милій“.

Вірні тому заповітови приятелї Шевченкові виклопотали (ви́ходили) у властей дозвіл, весною відкопали домовину з дорогими останками і відвезли в Київ, а звідти Днїпром у Канїв. Оспівував Тарас ту ріку; тепер вона понесла на своїх хвилях його домовину, а на ту велику добу зібрала всї свої води, виступила з берегів і зашуміла.

По дорозї від самого Петербурга виходили стрічати домовину; особливо в Київі

був великий здвиг на панахиді, а крім инших бесідників промовляли тоді Антонович і Драгоманів. Дня 22. мая 1861. р. віднесли домовину з Канева на Чернечу гору, де недовго перед смертю лагодив ся поет завести собі хутір. Там він ляг спочивати, і з того часу ся гора зветь ся Тарасовою.

Згодом упорядкували могилу, що зняла ся на найвисшім горбі над Дніпром в чарівнім місці. Далекий, далекий з неї вид на лівий беріг Дніпра. А ще далі видно той хрест на Тарасовій горі.

Залїзний хрест підняв ся в гору. Стоїть на опоці. А такий сильний, що ніякий вихор йому не страшний. Він цїлі віки стояти ме й благословляти ме розлогі поля й трудящий люд, що обливає своїм потом ті ниви й мостить твердий шлях у той бік, куди йдуть усі культурні народи. На такій опоці спер Тарас свою працю — на народї. Залїзна витревалість, безупинна праця не дадуть нас, свідомих Українців, скинути з тої опоки, відчужити нас від усього народа, і ніякі царські укази, ніякі утиски і переслїдування не спинять нас у походї до повного культурного розвитку, до правдивої свободи, поки не встане вільна Україна!

І слушно каже відомий поет і письменник Богдан Лепкий: „Як вернув знад Неви Шевченко, так верне колись і воля України, котру від нас до Петербурга забрали, в кайдани закували та в тюрму посадили. Тільки, що Шевченко вертав у домовині, а воля верне живцем, бо вона невмируща...“

Так, верне живцем, заквітчана, замаяна, хоч прийде по трупах мучеників за Вкраїну.

Думи мої, думи мої,
Лихо менї з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?
Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали сльози... Чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полї?
Не питали б люде, щó в мене болить,
Не питали б, защо проклинаю долю,
Чого нужу світом. „Нїчого робить!“ —
Не сказали б на сміх...

Квіти мої, дїти!
Нащо вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на всїм світї,
Як я з вами плакав? Може і вгадав.
Може найдеть ся дївоче
Серце, карі очі,

Що заплачуть на сї думи, —
Я більше не хочу.
Одну сльозу з очей карих,
І — пан над панами!

Думи мої, думи мої,
Лихо менї з вами!

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвало ся, сміялось,
Виливало мову;
Виливало, як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дївочі.
За степи та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотїло
Співать на чужинї.
Не хотїлось в снїгу, в лїсї
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збірать на пораду.
Нехай душі козацькії
В Україні вітають:
Там широко, там весело
Од краю до краю...

Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засївала поле;
Засївала трупом поле,
Поки не остило.
Лягла спочить; а тимчасом
Виросла могила,
А над нею Орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки —
Бо дотепні. А я… а я
Тілько вмію плакать,
Тілько сльози за Вкраїну,
А сло́ва — немає…
А за лихо — та цур йому!
Хто його не знає?!
А надто той, що дивить ся
На людей душою —
Пекло йому на сім світї,
А на тім…

Журбою
Не накличу собі долї,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три днї,
Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміеть ся.
Нехай думка, як той ворон,
Лїтае та кряче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче
Нишком: люде не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте ж мої сльози,
Нехай собі ллють ся,
Чуже поле поливають
Що дня і що ночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі.
Оттаке то! А що робить?
Журба не поможе.
Хто ж сироті завидує,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, дїти!

Виростав вас, доглядав вас, —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
Попід тинню, сиротами,
А я — тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще може й славу...

Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

1839.
Петербург.

Причинна.

(Уривки.)

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі,
Горами хвилю підийма.
І блїдний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,

Неначе човен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

— — — — — — — — —

Така її доля... О Боже мій милий!
За що ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькії очі? Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж Ти їй долю — вона молоденька, —
Бо люде чужії її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питать.
Кого ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто теє знає,
Де милий ночує? Чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напува?
Чи може з другóю, другую кохає,
Її чорноброву уже забува?

Якби то дали ся орлинії крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділить ся,
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журить ся.
„Журись!“ каже думка, жалю завдає.
О Боже мій милий! така Твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

(1838.)
Петербург.

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай сине море:
Воно знає, де мій милий,
Бо його носило;
Воно скаже, сине море,
Де його поділо.

Коли милого втопило,
Розбий сине море!
Піду шукать миленького,
Втоплю своє горе.

Найду його, пригорну ся,
На серці зомлію.
Тогді хвиле, неси з милим,
Куди вітер віє!
Коли ж милий на тім боці, —
Буйнесенький, знаєш,
Де він ходить, що він робить:
Ти з ним розмовляєш.
Коли плаче, то й я плачу;
Коли ні — співаю;
Коли ж згинув чорнобровий,
То й я погибаю.

Тогді неси мою душу
Туди, де мій милий;
Червоною калиною
Постав на могилї!
Буде лекше в чужім полї
Сироті лежати:
Буде над ним його мила
Квіткою стояти.

І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люде.
Я в-вечері посумую,
А в-ранці поплачу;

Зійде сонце, утру сльози,
Ніхто й не побачить.

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай сине море!,..

(1838.)
Петербург.

На вічну память Котляревському.

Сонце гріе, вітер віе
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гнїздечко гойдае.
А де ж дїв ся соловейко?
Не питай: не знае!
Згадай лихо, то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добре, — серце вяне:
Чому не осталось?

Отто ж гляну, тай згадаю:
Було, як смеркае,

Защебече на калині, —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убірає, доглядає, —
Не мине калину;
Чи сирота, що досвіта
Мусить уставати, —
Опинить ся послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють:
Серце бєть ся любо,
І світ Божий, як Великдень,
І люде, як люде!
Чи дівчина, що милого
Щодень виглядає,
Вяне, сохне сиротою,
Де дітись не знає, —
Піде на шлях подивить ся,
Поплакати в лози:
Защебече соловейко,
Сохнуть дрібні сльози;
Послухає, усміхнеть ся,
Піде темним гаєм,
Ніби з милим розмовляла.
А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бога благає.
Поки вийде злодій на шлях погулять

З ножем у халяві — піде луна гаєм,
Піде та й замовкне: нащо щебетать?
Запеклую душу злодія не спинить,
Тілько стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголовя ворон прокричить.

Засне долина, на калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, — божа мова.
Встануть сердеги працювать,
Підуть корови на діброви,
Вийдуть дівчата воду брать,
Вигляне сонце. Рай та й годі!
Верба смієть ся, — свято скрізь!
Злодій заплаче, дарма що злодій.

Так було перш; тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де дів ся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський оттак щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше вітав,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою.
Все осталось, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує, тілько слава
Сонцем засіяла;
Не вмре кобзар, бо на віки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Праведная душе! Прийми ж мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеть ся душа на чужині,
Хоч раз усміхнеть ся, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі в чужому краю;

Дивлю ся на море, широке, глибоке,
Поплив би на той бік — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю — заплачу, як тая дитина;
А хвилї на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічого не бачу,
Може моя доля на тім боцї плаче.
Бо сироту всюди люде осміють.
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там місяць, там сонце яснїше сія,
І з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий з нею був би я.
Праведная душе! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну менї заспівай!

(1838.)
Петербург.

Тече вода в синє море,
Та не витїкає,
Шука козак свою долю,
А долї немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,

Грає серце козацькеє,
А думка говорить:

„Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.“

Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море.
Думав: доля зострінеть ся, —
Спіткало ся горе!
А журавлї летять собі
До дому ключами.
Плаче козак, шляхи биті
Заросли тернами.
(1838.)

Катерина.

(В. Жуковському на память 22. квітня 1838. р.)
(Уривки.)

Кохайте ся, чорнобриві,
Та не з Москалями,

Бо Москалї — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить, жартуючи,
Жартуючи, кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.
Якби сама, ще б нїчого,
А то й стара мати,
Що родила на світ божий,
Мусить погибати.
Серце вяне, співаючи,
Коли знає, защо;
Люде серця не спитають,
А скажуть: „ледащо!“
Кохайте ся ж, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо Москалї — чужі люде,
Сміють ся над вами.

— — — — — — — — —

Оттаке то на сім світї
Роблять людям люде!
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить,
А завіщо? Святий знає!
Світ, бач ся, широкий,
Та нема де прихилитись
В світї одиноким.

Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховають.
Де ж ті люде, де ж ті добрі,
Що серце збіралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!
Єсть на світї доля,
А хто її знає?
Єсть на світї воля,
А хто її має?
Єсть люде на світї,
Сріблом, злотом сяють,
Здаєть ся, панують,
А долї не знають,
Ні долї, ні волї!
З нудьгою та з горем
Жупан надївають,
А плакати — сором.
Возьміть срібло, злото,
Та будьте багаті,
А я возьму сльози —
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!

Тогдї я веселий,
Тогдї я багатий,
Як буде серденько
По волї гуляти!

— — — — — — —

Побачимо, почуємо..
А поки — спочину
Та тимчасом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далек ийшлях, пани-брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серцї похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись —
Щоб його не мірять!...
Розказав би про те лихо,
Та чи тож повірять?
„Бреше“, скажуть, „сякий-такий!
(Звичайно, не в очі)
А так тілько псує мову
Та людей морочить.“
Правда ваша, правда, люде!
Та й нащо те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
Нащо воно? У всякого
І свого чимало.

Цур же йому!... А тимчасом
Кете лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились;
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий возьме!
Лучче ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

— — — — — — — — —

Бач, на що здали ся карі оченята:
Щоб під чужим тином сльози виливать!
Отто ж то дивіть ся та кайтесь, дівчата,
Щоб не довело ся Москаля шукать,
Щоб не довело ся, як Катря шукає...
Тогді не питайте, защо люде лають,
Защо не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого Бог кара́ на світї,
То й вони карають...
Люде гнуть ся, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротинї сонце світить —

Світить, та не гріє...
Люде б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А завіщо, Боже милий!
Защо світом нудить?
Що зробила вона людям,
Чого хотять люде?
Щоб плакала!... Серце моє!
Не плач, Катерино:
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
До схід сонця, в темнім лїсї
Умий ся сльозами!
Умиєш ся, не побачать,
То й не засміють ся;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллють ся.

Оттаке то лихо, бачите, дївчата!
Жартуючи, кинув Катрусю Москаль.
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люде хоч бачать, та людям не жаль.
„Нехай“, кажуть, „гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать!“

Шануйте ся ж, любі, в недобру годину,
Щоб не довело ся Москаля шукать!

— — — — — — — — — — —

Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в світї сирота;
Його бють і лають, закують в неволю,
Та нїхто про матїр на сміх не спита.
А Йвася спитають, заранячи спитають,
Не дадуть до мови дитинї дожить.
На кого собаки на вулицї лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля — чорні бровенята,
Та й тих люде заздрі не дають носить.

(1838.)
Петербург.

Нащо менї чорні брови,
Нащо карі очі?
Нащо лїта молодії,
Веселі, дївочі?
Лїта мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце вяне, нудить світом,
Як пташка без волї.

Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долї?
Тяжко менї сиротою
На сїм світї жити:
Своï люде — як чужії,
Нї з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Нїхто його не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люде не спитають,
Та й нащо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте очі,
Поки не заснули,
Голоснїше, жалібнїше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синєє море,
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

(1839.)
Петербург.

Іван Підкова.

(В. Штернбергові.)

I.

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю;
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!
Високії ті могили,
Де лягло спочити
Козацькее біле тіло,
В китайку повите.
Високії ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полї
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед, горілку

Поставцем кружала.
Було кодись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо, може серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце криє.
Сине море звірюкою
То стогне, то виє,
Дніпра гирло затопило.
„А нуте, хлопята,
На байдаки! Море грає, —
Ходім погуляти!“

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
„Грай же, море!“ заспівали,
Запінились хвилї.
Кругом хвилї, як ті гори:
Нї землї, нї неба.
Серце млїє, а Козакам
Того тілько й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка лїтає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.

Похожає здовж байдака,
Гасне люлька в роті;
Поглядає сюди-туди —
Де то буть роботї?
Закрутивши чорні вуси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку — човни стали.
„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодцї,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гостї!“
— „Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасибі вам!“
Надїв шапку.
Знову закипіло
Синє море. Здовж байдака
Знову похожає
Пан отаман та на хвилю
Мовчки поглядає.

(1839.)
Петербург.

До Основяненка.

Бють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив.

Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питають:
„Де то наші діти ділись?
Де вони гуляють?“
Чайка скиглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питають ся у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Верніте ся! Дивіте ся:
Жита похилились,
Де пасли ся ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Верніте ся!...“
— „Не вернуть ся!“
Загуло, сказало
Сине море: „Не вернуть ся,
На віки пропали!“

Правда, море, правда, сине:
Такая їх доля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани, —
Обідрана сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тілько ворог, що сміеть ся.
Смій ся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світї,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми дїти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово!

Чи так, батьку-отамане?
Чи правду співаю?
Ех, якби то!... Та що й казать, —
Кебети не маю.
А до того в Московщині
Кругом чужі люде.
„Не потурай!“ може скажеш;
Та що з того буде?
Насміють ся на псалом той,
Що виллю сльозами;
Насміють ся! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборов ся б з Москалями,
Якби малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички ззїли.
Оттаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снїгах та сам собі:
„Ой не шуми, луже!“
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;

Про старину, про те диво,
Що було, минуло…
Утни, батьку, щоб нехотя
На ввесь світ почули:
Що діялось в Україні,
Защо погибала,
Защо слава козацькая
На всїм світї стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дївчина під вербою
„Гриця“ заспіває;
Нехай ще раз усміхнеть ся
Серце на чужинї,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовинї!

(1839.)
Петербург.

Тарасова ніч.

(В. Мартосові.)

На розпуттї кобзар сидить
Та на кобзї грає;
Кругом хлопцї та дївчата —

Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами:
Як Москалї, Орда, Ляхи
Бились з Козаками;
Як збірала ся громада
В неділеньку в-раннї;
Як ховали Козаченька
В зеленім байрацї.
Грає кобзар, виспівує,
Аж лихо сьміеть ся:

„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Було колись — панували,
Та більше не будем...
Тії слави козацької
По вік не забудем!

Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько!

Де подїлось козачество,
Червоні жупани?
Де подїлась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?

Де подїлось? Ізгоріло!
А чи затопило

Сине море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же, море! Мовчіть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькії!
Така ваша доля:

„Встає хмара з за Лиману,
А другая з поля;
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина..
Ніхто її не рятує...
Козачество гине;
Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькії діти,
Кохають ся невінчані;
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле криє,

Ляхи, уніяти
Налітають — нема кому
Порадоньки дати.
Обізвав ся Наливайко —
Не стало Кравчини!
Обізвавсь Козак Павлюга —
За нею полинув.
Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими сльозами:
— „Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами!“
„Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвав ся орел сизий —
Та й дав Ляхам знати!
Обізвав ся пан Трясило:
— „А годі журить ся!
А ходім лиш, пани-брати,
З Поляками бить ся!“

„Вже не три дні, не три ночі
Бєть ся пан Трясило;
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось.
Ізнеміг ся Козаченько,
Тяжко зажурив ся,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселив ся;

Зібрав шляхту всю до купи,
Та й ну частувати.
Зібрав Тарас Козаченьків
Поради прохати:
— „Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку:
Що будем робити?
Бенкетують вражі Ляхи,
Наше безголовя.“
— „Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоровя!
Нехай кляті бенкетують,
Поки сонце зайде,
А ніч-мати дасть пораду:
Козак Ляха знайде.“

„Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,
А Козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшки-панки —
Нікуди втікати!
Прокинулись Ляшки-панки
Та й не повставали:
Зійшло сонце, — до одного
Пóкотом лежали.“

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні крюки
Вельможних будити;
Зібрало ся козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали Козаченьки
Пісню тії ночі,
Тії ночі крівавої,
Що славою стала
Тарасові, козачеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полї,
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая —
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилї,
Та з голоду кряче…
Згада Козак Гетьманщину,
Згада тай заплаче.“

Умовк кобзар, сумуючи:
Щось руки не грають;

Кругом хлопцї та дївчата
Слїзоньки втирають.

Пішов кобзар по вулицї,
З журби як заграє!
Кругом хлопцї навприсядки,
А він вимовляє:

„Нехай буде оттакечки!
Сидїть, дїти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.“

Петербург, 1839.

Миколї Маркевичові.

Бандуристе, орле сизий!
Добре тобі, брате:
Маєш крила, маєш силу,
Є коли лїтати!
Тепер летиш в Україну,
Тебе виглядають;
Полетїв би за тобою,
Та хто привітає?

Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого ж серце бєть ся, рветь ся?
Я там одинокий!...
Одинокий... А Вкраїна?
А степи широкі?!
Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить;
Там в широкім полї воля;
Там синєє море
Виграває, хвалить Бога,
Тугу розганяє;
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.
Розмовляють, сумуючи;
Оттака їх мова:
„Було колись, минуло ся,
Не вернеть ся знову!“
Полетїв би я, послухав,
Заплакав би з ними...
Та ба! доля приборкала
Між людьми чужими.

Петербург, 9./V. 1840.

Утоплена.

(Уривок.)

Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває;
Прокинеть ся, тихесенько
В осоки питає:
„Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?“ Тихесенько
Спитає-повіє
Тай задріма, поки неба
Край зачервоніє.

Петербург, 8./XII. 1841.

Тяжко, важко в світї жити
Сиротї без роду:
Нема куди прихилить ся, —
Хоч з гори та в воду!
Утопив ся б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопив ся б, — тяжко жити,
І нема де дїтись.
В того доля ходить полем,
Колоски збірає;

А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люде знають;
А зо мною зострінуть ся —
Мов не добачають.
Багатого губатого
Дївчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Смієть ся, кепкує.

„Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдав ся,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміяв ся?
Люби ж собі, моє серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смій ся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду кращу, або згину,
Як той лист на сонцї.“

Пішов козак, сумуючи,
Нїкого не кинув,
Шукав долї в чужім полї,
Та там і загинув.

Уміраючи, дивив ся,
Де сонечко сяє...
Тяжко, важко умірати
У чужому краю!

Петербург, 1842.

Розрита Могила.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
Защо тебе сплюндровано,
Защо марне гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— „Молилась я, турбувалась,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти;
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкім світі!
Панувала! О Богдане,
Нерозумний сину!

Подивись тепер на матїр,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю!...
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисцї б задушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німотї;
Сини мої на чужинї,
На чужій роботї;
Днїпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милї
Москаль розриває.
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає;
А тимчасом перевертнї
Нехай підростають,
Та поможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку здіймати!
Помагайте ж, недолюдки,
Матїр катувати!"

На четверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки?
— От якби то,
Якби то знайшли те,
Що там схоронили, —
Не плакали б діти,
Мати б не журилась...

Березань, 9./X. 1843.

Сон.

Дух істини, его же мір не
может пріяти, яко не видит
его, ниже знает его.
Івана, гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою,
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в його хаті,

А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеть ся,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки, —
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка;
А той, щедрий та роскішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з його сердешного
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягнята; „Нехай!“ каже,
„Може так і треба.“

— Так і треба! бо немає:
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте,
Та якогось раю
На сім світі бажаєте...
Немає! Немає!
Шкода й праці! Схаменіть ся:

Усї на сїм світї,
І царята і старчата,
Адамові дїти!
І той, і той... А що ж то я?
— Ось що, добрі люде:
Я гуляю, бенкетую
В недїлю і в будень;
А вам нудно, жалкуєтесь —
Їй-Богу, не чую!
І не кричіть!—я свою пю,
А не кров людськую.

Оттак, ідучи попід тинню
З бенкету пяний у ночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене дїти не кричать
І жінка не лає;
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать, —
І в серцї, і в хатї.
Отто ж я лїг і спати;
А вже підпилий як засне,
То, хоч коти гармати,
І вусом не моргне.

Тай сон же, сон, на причуд дивний,
Менї приснив ся:
Найтверезїйший би упив ся,

Скупий Жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дивà;
Та чорта-з-два!
Дивлюсь: так, буцїм то сова
Летить лугами, берегами,
        Та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
        Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаю ся з землею.

—„Прощай, світе! Прощай, земле,
Неприязний краю!
Свої муки, свої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
Я до тебе лїтати му
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О півночі падати му
З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі дїти
На ворога стануть.

Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!
Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!“

Лечу... Дивлю ся — аж світае,
Край неба палае;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічае.
Тихесенько вітер віе,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленїють.
Сади рясні похилились,
Тополї по волї
Стоять собі, мов сторожі,
Розмовляють в полї.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленїе, вмиваеть ся
Ранньою росою,
Вмиваеть ся, красуеть ся,
Сонце зустрічае.
І нема тому почину,
І краю немае.
Нїхто його не додбáе,
Анї розруйнуе.
І все то те... Душѐ моя!

Чого ж ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?
Хіба ти не бачиш?
Хіба ти не чуєш людськóго плачу?
То глянь, подиви ся! А я полечу
Високо-високо за синії хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь,—у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину, —
Єдину надію!—в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А онде під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он—бачиш? Очі, очі!
Нащо ви здали ся?
Чом ви змалку не висохли,
Слїзми не злили ся?
То покритка попід тинню
З байстрям шкандибає;
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають;

Старці навіть цураються ся...
А панич не знає:
З двацятою, недолюдок,
Душі пропиває.

Чи Бог бачить ізза хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить, та помага —
Як і отті гори
Предковічні, що политі
Кровию людською!..

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упємо ся отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сім світї
Катам панувати?
Лети ж, моя думо, моя люта муко!
Забери з собою всї лиха, всї зла,
Своє товариство; ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкії руки
Тебе повивали; бери ж їх, лети,
Та по всьому небу орду розпусти!
Нехай чорніє, червоніє,
Полумям повіє,

Нехай знову ригá змія,
Трупом землю криє.
А без тебе я денебудь
Серце заховаю.
А тимчасом пошукаю
На край-світа раю!

І знов лечу понад землею,
І знов прощаю ся я з нею.
Тяжко матїр покидати
У безверхій хатї,
А ще гірше дивити ся
На сльози та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною снїг білїє;
Кругом бори та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чуть, не знать і слїду
Людської страшної ноги...

„І вороги й не-вороги,
Прощайте! В гостї не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйте!
Я вже не почую;
Один собі на вік-віки
В снїгу заночую.
І поки ви дознаєтесь,

Що ще есть країна
Неполита слїзьми, кровю,
То я одпочину,
Одпочину...“

Аж слухаю:
Загули кайдани
Під землею. Подивлю ся...
О люде поганий!
Де ти взяв ся? Що ти робиш?
Чого ти шукавш
Під землею? Нї, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі! Защо ж кара?
Защо менї муки?
Кому я що заподїяв?
Чиї тяжкі руки
В менї душу закували,
Серце запалили
І галичі силу —
Думи розпустили?

Защо, не знаю, а карають,
І тяжко карають!
А коли я спокутую?
Коли діжду краю?
Не бачу й не знаю.

Заворуши́ла ся пустиня...
Мов із тїсної домовини
На той останнїй страшний суд
Мерцї за правдою встають.
То не вмерлї, не зариті,
Не суда́ ідуть просити;
Нї, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому. То каторжні!..
А защо? Те знає
Вседержитель, а може ще
Й він не добачає!
Онде злодїй штемпований
Кайдани волочить;
От розбійник катований
Зубами скрегоче,
Недо̂битка, товариша,
Зарізати хоче,
А між ними, запеклими,
В кайдани убра́ний,
Цар всесвітнїй, цар волї, цар
Штемпом увінча́ний,
В муцї, в каторзї—не просить,
Не плаче, не стогне.
Раз добром налите серце —
В-вік не прохолоне.

А де ж твої думи, рожевії квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може навіки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! Розсип їх, розкидай!
Зійдуть і ростимуть і вийдуть з них люде...

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.

І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлю ся: хати над шляхами, —
То город із стома церквами;
А в городї, мов журавлї,
Замуштрували москалї;
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштрують ся. Далї гляну, —
У долинї, мов у ямі,
На багнищі город мріє.
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий... Долїтаю, —
То город без краю.
Чи то турецький?
Чи то нїмецький?
А може те, що й московський!

Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І нї однїсінькоі хати!
Смеркало ся. Вогонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякав ся. — „Ура! ура!
Ура!“ закричали.

„Цу-цу, дурні! Схаменіть ся!
Чого се ви раді?
Що оретѐ?“ — *„Екай хахол!*
Не знает параду!
У нас парат. Сам ізволїт
Севодня ґулятї.“
„Та де ж вона, тая цяця?“
— *„Вон—відїш палаты?“*
Штовхаю ся, а землячок,
Спасибі, признав ся,
З цинковими ґудзиками:
„Ґде ты здесь узял са?“
— З України. — *„Да как же ты*
Й ґаваріть не вмеешь
Па здешнему?“ — „Ба нї, кажу,
Говорить я вмію,
Та не хочу.“ — *„Екай чудак!*
Я фсе фходы знаю:
Я здесь служу; калї хочеш,
В дварец папытаюс

Ввесті тебя. Толька, знаеш,
Мы, брат, прасвещонны,
Не паскупіс палтінкаю!"
— „Цур тобі, мерзений
Каламарю!"

I зробив ся
Я знову незримий,
Та й пропхав ся у палати.
Боже мій единий!
Так от де рай! Уже нащо
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
— „Так отсе то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Тай повірив тупорилим
Твоїм віршомазам!
Отто дурний! А ще й битий!
На квіток повірив

Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!“

За панами панства, панства
У сріблі та златї!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потїють та товплять ся,
Щоб то близче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять—хоч маленьку,
Хоч пів дулї, аби тілько
Під самую пику.
І всї у ряд поставали,
Нїби безязикі.
Анї телень!.. Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадьорить ся.

Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —
Об отечестві, здаєть ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших;

А потім цариця
Сїла мовчки на дзиґлику.
Дивлюсь: цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Облизав ся неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той — меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеть ся по вулицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
„Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-á!“

Зареготав ся я, та й годї;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тілько де-де православні
По кутках стогнали,

Та, стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніч як день. Дивлю ся я:
Палати, палати
Понад тихою рікою,
А берег обшитий
Ввесь камінням. Дивую ся,
Мов несамовитий:
Як то воно зробило ся
З калюжі такої
Таке диво! Оттут крови
Полито людської
І без ножа! По тім боції
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивить ся,
І дзиґарі теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбивае.
А на коні сидить охляп,
У свиті—не свиті,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, — от-от річку,
От-от перескочить.

А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелї наковано:
„Первому Вторая“
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обоє,
Накрали ся, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко, тяжко менї стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, заміраю.
А тимчасом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:

„Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію.
А мене послали

У столицю з Козаками
Наказним гетьманом.
О Боже мій милосерний!
О царю поганий!
Царю прóклятий, неситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з Козаками?
Болота засипав
Благородними кістками,
Поставив столицю
На їх трупах катованих,
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах... Царю, царю!
І Бог не розсудить
Нас з тобою! Кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Вітать над Невою...
України далекої
Може вже немає;
Полетів би, подивив ся,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В сине море, розкопала
Високі могили,

Нашу славу? Боже милий!
Зжаль ся, Боже милий!“

Та й замовкло. Дивлю ся я:
Біла хмара крие
Сіре небо; а в тій хмарі
Мов звір в гаї вие.
То не хмара, — біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусянжовим,
І заголосила:

„І ми сковані з тобою,
Людоіде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх несситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Та й порізав, а з шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими,
І заклав столицю
В новій рясі. Подиви ся:
Церкви та палати!
Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!“

Розлетїлись, розсипались:
Сонечко вставало;
А я стояв, дивував ся
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалї на розпуттях
Уже муштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дївчата,
Та не з дому, а до дому:
Посилала мати
На цїлу ніч працювати,
На хлїб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю:
„Як то тяжко той насушний
Люде заробляють!“

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають;
По московськи так і чешуть,
Сміють ся та лають
Батьків своїх, що змалечку

Цвенькати не вчили
По німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилї!...
Пявки, пявки! Може батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом политі,
Московською блекотою,
В німецьких теплицях
Заглушені. Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!
    Піти лишень, подивить ся
До царя в палати:
Що там робить ся? Прихожу:
Старшина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлога
Ведмідь вилїз. Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одутий, аж посинів:

Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих:
Всї пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилось,
Що осталось. Мов скажений,
На менших гукає, —
І ті в землю, Він до дрібних, —
І ті пропадають;
Він до челяді сунеть ся, —
І челядь пропала;
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю! Диво дивне
Стало ся на світї!
Дивлю ся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедик. Стоїть собі,
Голову понурив
Сїромаха. Де ж діла ся
Ведмежа натура?
Мов кошеня — такий чудний!
Я як засміяв ся!
Він і почув, та як ги́кне, —
Я перелякав ся,
Тай прокинувсь.

Оттаке то
Приснило ся диво!
Чудне якесь! Таке тілько
Снить ся юродивим
Та пяницям. Не здивуйте,
Брати мої милі:
Я не своє розказував,
А те, що приснилось.

Петербург, 8. VII. 1844.

Чигирин.

(М. Щепкинові).

Чигрине, Чигрине!
Все на світї гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять лїта,
Днїпро висихає,
Розсипають ся могили,
Високі могили, —
Твоя слава; і про тебе,
Старче малосилий,
Нїхто й слова не промовить.
Нїхто й не покаже,

Де ти стояв, —
І на сміх не скаже!
Защо ж боролись ми з панами?
Защо ми різались з ордами?
Защо скородили списами
Татарські ребра? Засівали,
І рудою поливали,
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродило?
Уродила рута, рута, —
Волї нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу. Заснула Вкраїна,
Буряном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болотї серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дїтям надїю в степу оддала.
А надїю
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.
Нехай же вітер все розносить
На неокраянім крилї,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землї!
Чигрине, Чигрине,
Мій друже единий!

Проспав єси степи, лїсй
І всю Україну!
Спи ж, повитий Жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолїтки
Поростуть—гетьмани.

Помолившись, і я б заснув...
Так думи прокляті
Рвуть ся душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не палїте!
Може верну знову
Мою правду безталанну,
Моє тихе слово.
Може викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги
Може зорю переліг той,
А на перелозї
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,

І наллють живої
Козацької тії крови,
Чистої, святої.
Може, може... а між тими,
Між ножами — рута
І барвінок розівєть ся.
І слово забуте,
Моє слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадаєть ся, — і дївоче
Серце боязливе
Стрепенеть ся, як рибонька,
І мене згадає, —
Слово моє, сльози мої, —
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога дїти!
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сїм світї!
Петербург, 19. II. 1844.

Миколї Гоголеві.

За думою дума роєм вилїтає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третяя тихо-тихесенько плаче
У самому серцї, може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всї оглухли, похилились
В кайданах — байдуже!...
Ти смієш ся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Болиголов, брате!
Не заревуть в Українї
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю країни.
Не заріже: викохає
Та й продасть в різницї
Москалеві! Се-б то, бачиш,
Лепта удовицї
Престолові, отечеству
Та Німотї плата...
Нехай, брате! А ми будем
Сміятись та плакать.

Петербург, 30. XII. 1844.

Не жени ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жени ся на убогій,
Бо не будеш спати.
Оженись на вольній волї,
На козацькій долї:
Яка буде, така й буде, —
Чи гола, то й гола!
Та нїхто не докучає
І не розважає:
Чого болить? і де болить? —
Нїхто не питає.
У двох, кажуть, і плакати
Мов лекше неначе.
Не потурай: лекше плакать,
Як нїхто не бачить.

Миргород, 4. X. 1845.

Невольник.

(Уривки.)

ПОСВЯТА.

Думи мої молодії,
Понурії дїти, —
І ви мене покинули!...
Пустку натопити

Нема кому... Остав ся я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодою,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдиная думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Еґерія:
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною,
Нїби заговориш,
Усміхнеш ся. Дивлю ся я —
Нїчого не бачу.
Прокину ся — серце плаче,
І очі заплачуть.
Спасибі, зіронько!
Минає
Неясний день мій; вже смеркає.
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний.... мовчки скосить;
А там — і слїд мій занесе
Холодний вітер. Все минає!...
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу, і тихими,
Тихими речами

Проговориш: „Я любила
Його на сім світі,
Й на тім світі любити му...“
О мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду вітати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

Той блукае за морями,
Світ перехожае,
Долї, доленьки шукае:
Немае, немае,
Мов умерла! А той рветь ся
З усієї сили
За долею... от-от догнав,
І—бебех в могилу!
А в иншого сіромахи
Нї хати нї поля,
Тілько торба; а з торбини
Виглядае доля,
Мов дитинка; а він її
Лае, проклинае
І за чвертку закладае, —
Нї, не покидае!
Як репях той, учепить ся
За латані поли,
Та й збірае колосочки

На чужому полї;
А там—снопи, а там—скирти,
А там—у палатах
Сидить собі сїромаха,
Мов у своїй хатї.
Такая то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого схоче—сама найде,
У колисцї найде.

— — — — — — — — —

„А поки що, треба буде
І на чужі люде
Подивитись, як там живуть:
Чи орють,
Чи не на ораному сїють,
І просто жнуть
І немолоченее віють,
Так як і мелють і їдять, —
Все треба знать.
Так от як, друже: треба в люде
На рік, на два піти
У наймити;
Тогдї й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вміти ме й пожить.
А ти як думаєш, небоже?...
Не думай! Коли хочеш знать,
Де лучче лихом торгувать,

Іди ти в Січ. Як Бог поможе,
Там наїси ся всїх хлїбів;
Я їх чимало попоїв:
І досї нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш;
А коли згубиш, — поживеш
Моє добро! Та хоч звичаю
Козацького набереш ся
Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсї,
А живі мислїте
З Товариством прочитаєш,
Та по молодечи
Будеш Богу молити ся,
А не по чернечи
Харамаркать...“

— — — — — — — — —

Під хатою

Усї троє сїли.
„Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою недолю;
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволї.“
— „Отто ж мене, вже слїпого
На світ випускали
З Товариством. Товариство
На Січ прямувало
І мене взяло з собою,

І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-Запорожці
І в Січ завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як Москалї срібло-злото
І свічі забрали
У Покрові; як Козаки
В ночі утїкали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Київу
З Нечосом ходила,
І Межигорського Спаса
В ночі запалила,
І по Днїпру у золотій
Ґалєрі гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась.
І як степи запорожські
Тогдї подїлили
І панам на Українї
Люд закріпостили...
Як Кирило з старшинами

Пудром осипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.
Оттак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...
Ляхи були, усе взяли,
Кров повипивали,
А Москалї і світ Божий
В путо закували.
Маріїнське, 16. X. 1845.

Великий льох.

(Містерія.)

I. ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві. — „Бог простить:
Ми пташки-душі, а не люде!
А відсіля виднїше буде,
Як розкóпувати муть льох.
Коли б вже швидче розкопали,
Тогдї б у рай нас повпускали,
Бо так сказав Петрові Бог:

„Тогдї їх в рай ми повпускаем,
Як все Москаль позабірае,
Як розкопа Великий льох.“ “

Перша душа.

Як була я людиною,
То Прісею звалась;
Я оттутечки й родилась,
Тут і виростала.
Оттут було на цвинтарі
Я з дїтьми гуляю,
З тим Юрусем гетьманенком
У піжмурки граюсь;
А гетьманша було вийде
Та й кликне в будинок.
Онде клуня: оттам менї
І фіґ і родзинок,
Всього менї понадае
І на руках носить.
До гетьмана ж як приїдуть
Із Чигрина гостї,
То це й шлють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цїлуе...
Оттак то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всї мене

Любили й кохали,
І нікому я нічого,
Ніже злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрива!
Всї на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як на теє ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранцї-рано, в Пилипівку,
Як раз у недїлю,
Я йшла за водою.
(Вже й криниця тая
Засунулась і висохла,
А я все лїтаю!)
Дивлюсь: гетьман з старшиною...
Я води набрала,
Та вповнї шлях перейшла їм;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледве я неледве
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила?...

Батька, матїр, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От защо караюсь,
От защо мене, сестрички,
І в рай не пускають.

Друга душа.

А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батуринї, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недолїток,
Як Батурин славний
Москва в ночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявши ся,
Зо мною лежали.
І насилу то, насилу
Мене одірвали

Од матери неживої.
Що вже я просила
Московського капітана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище:
Насилу я сховала ся
На тім пожарищі.
Одна тілько і осталась
В Батурині хата;
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертав ся зпід Полтави.
Я йшла од криниці
Повз хатину, а він мені
Махає рукою:
Каже коня напоїти.
А я й напоїла;
Я й не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала...
Цар поїхав в Московщину.
Мене поховала
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та, що й мене привітала
В безверхій хатині.

А на завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
Сволок із словами
На вугілля попалили,
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю.
А защо мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла.

Третя душа.

А я в Каневі родилась;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А я з матїрю сиділа
На горі в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотілось,

Чи може що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І ґалеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в ґалері
Князї і всї сили,
Воеводи, а між ними
Цариця сидїла.
Я глянула, усміхнулась —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В однїй ямі
Обох поховали.
От защо, мої сестрицї,
Я тепер караюсь,
Защо мене на митарства
Й досї не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Смеркаеть ся. Полетїмо
Ночувати в Чуту:
Як що буде робити ся,
Відтїль буде чути.

Схопили ся білесенькі
І в ліс полетіли,
І на гілоньці на дубі
Ночувати сіли.

II. ТРИ ВОРОНИ.

Перша.

Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрав.

Друга.

Я в Парижі була,
Та три злота з Радзївілом
Та з Потоцьким пропила.

Третя.

Через мост ідьот чорт,
А каза́ па ваде:
Бы́ть беде! Бы́ть беде!

Оттак кричали і летіли
Ворони з трох сторон, і сіли
На маяку, що на горі,
Посеред лїсу, усї три.

Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позирали,
Неначе три сестри старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мохом поросли.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі!
Я отсе літала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста вкрала
Трохи жовчі. От, бачите,
Є чим розговітись!
Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживитись?
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, много!
Три указа накракала
На одну дорогу.

Перша.

На яку се? На ковану?
Ну, вже наробила!

Третя.

Та шесть тысяч в адной версте
Душ пердушыла.

Перша.

Та не бреши, бо тілько пять,
Та й то з фоном-Корфом!
Ще й чванить ся, показує
На чужу роботу...
Капусниця закурена!
А ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розлили з річку крови
Та в Сибір загнали
Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запишались!
Ач яка вельможна пава!

Друга й третя.

А ти що зробила?

Перша.

А дзуськи вам питать мене!
Ви ще й не родились,
Як я оттут шинкувала
Та кров розливала.
Дивись, які! Карамзина,
Бачиш, прочитали
Та й думають, що ось-то ми!
Цитьте, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки!

Друга.

Отто, яка недотика!
Не та рано встала,
Що досвіта упила ся,
А та, що й проспалась.

Перша.

Упила ся б ти без мене
З своїми ксьондзами!
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетухо,
І досі б стояла!...
А з вольними Козаками
Що я виробляла?!
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живучі ж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала.
Ні, встали погані
Із шведською приблудою.
Та й тогдї ж творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тілько старшинами
Козацькими, а такими

Просто-Козаками
Фінляндію засіяла,
Насипала бурти
На Орелї. На Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла, та цареві
Болота гатила,
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Оттогдї то було свято!
Аж пекло злякалось,
Мати Божа у Іржавцї
В ночі заридала.

Третя.

І я такі пажыла:
С Татарамі памутїла,
С Мучітелем пакутїла,
С Петрухаю папіла,
Да Русь Немцам прадала!

Перша.

Та й ти добре натворила:
Так Кацапів закріпила
У німецькі кайдани, —
Хоч лягай та і засни!
А в мене ще, враг їх знае,
Кого вони виглядають.
Вже ж і в кріпость завдала,

І дворянства страшну силу
У мундірах розплодила,
Як тих вошей розвела:
Все вельможнії байстрята!
Вже ж і Січ їх біснувата
Німотою поросла;
Та й Москаль незгірша штука:
Добре вміє гріти руки.
І я люта, а все таки
Того не зумію,
Що Москалї в Українї
З Козаками дїють!
От-от указ надрукують:
„По милостї Божій
І ви—Наші, і все—Наше,
І гоже й не гоже!"
Тепер уже заходились
„Древности" шукати
У могилах, бо нїчого
Уже в хатї взяти.
Все забрали любісїнько,
Та лихий їх знає
Чого вони з тим поганим
Льохом поспішають.
Трошки б, трошки підождали,
І церква б упала:
Тогдї б разом дві руїни
В „Пчелї" описали.

Друга й третя.

Чого ж ти нас закликала?
Щоб на льох дивитись?

Перша.

Таки й на льох! Та ще буде
Два дива творитись:
Сю ніч будуть на Вкраїні
Родитись близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий буде — (отсе вже наш!) —
Катам помагати.
Наш вже в череві щіпає...
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добре поплюндрує,
Й брата не покине,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут компонують:
На катів та на все добре
Кайдани готують.

Третя.

Я золотам растопленым
Залью ему очі!..

Перша.

Ні, він, клятий недовірок,
Золота не схоче!

Третя.

Я царевымі чінамі
Скручу єму рукі!...

Друга.

А я зберу з всього світа
Всї зла і всї муки!

Перша.

Ні, сестриції, не так треба:
Поки сліпі люде,
Треба його поховати,
А то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином
Мітла простягла ся,
А над Дніпром і Тясмином
Земля затрясла ся.
Чи чуєте? Застогнала
Гора в Чигиринї.
О, сміеть ся і ридає
Уся Україна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеть ся, що Йванами

Обох будуть звати.
Полетїмо!...
Полетїли
Й летячи співали:

Перша.

„Попливе наш Іван
По Днїпру у Лиман
З кумою!“

Друга.

„Побіжить наш ярчук
В ирій їсти гадюк
За мною.“

Третя.

„Как хвачу, да памчу,
Ф самый ат палечу
Стрелою!

III. ТРИ ЛЇРНИКИ.

Один слїпий, другий кривий,
А третїй горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати.

Перший.

Що то, сказано, — ворони:
Уже й помостили!

Мовби для їх те сїдало
Москалї зробили.

Другий.

А для кого ж? Чоловіка
Певно не посадять
Лїчить зорі.

Перший.

Ти б то кажеш!
А може й посадять
Москалика або Нїмця;
А Москаль та Нїмець
І там найдуть хлїбець.

Третїй.

Що се таке верзете ви?
Які там ворони,
Та Москалї, та сїдала?
Нехай Бог боронить!
Може ще нестись заставлять,
Москаля плодити?
Бо чутка є, що цар хоче
Весь світ полонити.

Другий.

А може й так! Так на чорта ж
Їх на горах ставить?

Та ще такі височенні,
Що й хмари достанеш,
Як івлїзти.

Третїй.

Так отже ж що!
Отто потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивитись будуть,
Як мужики тонути муть.

Перший.

Розумні ви люде,
А нїчого не знаете!
То понаставляли
Ті хвіґури от для чого:
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь оттам за Тясмином.

Другий.

Чорт-зна що провадить!
Нема хисту, то й не бреши!
А що, як присядем
Оттутечки під берестом
Та трохи спочинем?

Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині:
То поснїдаем в пригодї,
Поки сонце встане.
(Посїдали.) А хто, братцї,
Співа про Богдана?

Третїй.

Я співаю і про Ясси,
І про Жовті-води,
І містечко Берестечко.

Другий.

В великій пригодї
Нам сьогодня вони стануть;
Бо там коло льоху
Базар людей насходилось
Та й панства не трохи.
Отде нам пожива буде!
Ану, заспіваєм
Проби ради!

Перший.

Та цур йому!
Лучче полягаєм
Та виспимось! День великий,
Ще будем співати.

Третій.

I я кажу. Помолимось
Та будемо спати.

Старці під берестом заснули.
Ще сонце спить, пташки мовчать,
А коло льоху вже проснулись
I заходили ся копать.
Копають день, копають два,
На третій насилу
Докопали ся до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши калавури.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
I в Чигрин доносить
По начальству. Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: „Треба, каже,
Своди розламати!
Вірней дело!“ Розламали,
Та й перелякались:
Костяки в льоху лежали
I мов усміхались,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниле корито

Й костяки в кайданах!
Якби в форменних, то б добре:
Вони б ще здали ся...
Засміялись... А ісправник
Трохи не сказив ся,
Що нїчого, бачиш, взяти;
А він то трудив ся,
І день і ніч побивав ся,
Та дурнем убрав ся.
Якби йому Богдан отсе
У руки попав ся,
У москалї заголив би,
Щоб знав, як дурити
Правительство! Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка в пику пише,
По московськи лає
Увесь народ. І на старцїв
Моїх налїтає:
— *„Вы што, делаете плуты?“*
— „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана!“
— *„Я вам дам Баґдáна!
Машенїкі, дармаеды!
І песню слажылї
Пра такова ж машенїка!*
— „Нас, пане, навчили!“
— *„Я вас навчу! Завалїть їм!“*

Взяли й завалили, —
Випарили у московській
Бані-прохолоді.
Оттак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!

Так малий льох в Суботові
Москва розкопала,
Великого ж того льоху
Ще й не дошукалась.

21. X. 1845.

Суботів.

Стоїть в селї Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.
Отто церква Богданова:
Там то він молив ся,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком дїлив ся.
Мир души твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, щ҆о заздріли,
То все очухрали, —
Могили вже розривають,

Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять...
Оттак то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту Украйну.
За те ж тобі така й дяка!
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, щỏ з тобою
Ляха задавила, —
Байстрюки Єкатерини
Сараною сіли.
Оттаке то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що „все то те
Таки й було наше,
А що ми тілько наймали
Татарам на пашу
Та Полякам.“ Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміють ся ж з України
Стороннії люде...
Не смійте ся, чужі люде!

Церква-домовина
Розвалить ся, а зпід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволї,
Світ правди засвітить,
І помолять ся на волї
Невольничі дїти.

Миргород, 21. X. 1845.

Кавказ.

(Якову де-Бальмену.)

Кто даст главі моей воду
і очам моїм істочник слез,
і поплачуся день і нощ
о побієнних.
Єремії, гл. IX., ст. 1.

За горами гори, хмарою повиті,
Засїяні горем, кровію политі.
Спокон-віку Прометея
Там орел карає,
Що день божий довбе ребра,
Серце розбиває;
Розбиває, та не випє
Живущої крові;
Воно знову оживає,
І сміє ть ся знову.
Не вмірає душа наша,

Не вмірає воля;
І неситий не виоре
На дні моря—поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тілько плакать, плакать, плакать,
І хлїб насущний замісить
Крівавим потом і сльозами!
Кати знущають ся над нами,
А правда наша пяна спить!
Коли вона прокинеть ся?
Коли ж одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силї
І духу живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклонять ся всї язики
Во віки і віки.
А поки що — течуть ріки,
Крівавії ріки!...

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі!
Оттам то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю,
Та й цькуємо... Лягло кістьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крови! Напоїть
Всїх імператорів би стало,
З дїтьми і внуками, втопить
В сльозах удових. А дївочих,
Пролитих нишком серед ночі,
А матернїх гарячих сльоз,
А батьківських, старих, крівавих —
Не ріки, — море розлилось,
Огненне море!.. Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам царям!
Слава!

І вам слава, синї гори,
Кригою окуті;
І вам, лицарі великі,
Богом незабуті!
Боріте ся, поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

„Чурек і сакля — все твоє!
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайдани.
А в нас? На те письменні ми,
Читаєм Божії глаголи,
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усї ми в золотї і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
По чому хліб і сіль по чім;
Ми христіяне: храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тільки сакля в очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? чом ми вам —
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собацї? чом ви нам
Платить за сонце не повинні?
Тай тільки ж то! Ми не погане,
Ми настоящі христіяне;
Ми мáлим ситі! — А за те,
Якби ви з нами подружились,
Багато дечого б навчились.
У нас же й світа як на те:
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? а люду? що й лїчить!
Од Молдовáнина до Фінна —

На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствує!... У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і научає,
Що цар якийсь то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив — тепер на небі!
Ось бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом непросвіщенні!
У нас навчіть ся! В нас дери,
Дери та дай,
І прямо в рай,
Хоть і рідню всю забери!
У нас — чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Француза лаєм, продаєм
Або у карти програєм
Людей, — не Неґрів, а таких
Таки хрещених, но прости́х.
Ми не Гішпане! Крий нас Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті Жиди, та продавать!
Ми по закону!"

По закону апостола
Ви любите брата?
Суєслови, лицеміри,

Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти ні жінка!
За кого ж Ти розпинав ся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих? чи за слово
Істини? чи може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!
Храми, каплиці і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомленнії поклони
За кражу, за війну, за кров:
Щоб братню кров пролити, просять,
А потім в дар Тобі ж приносять
З пожару вкрадений покров...

Просвітились, та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.

Все покажем, тілько дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати,
Як їх носить, і як плести
Кнути узловаті,
Як лягати і як спину
Під них підставляти, —
Всьому навчим, тілько дайте
Взяти свої гори,
Ті останнї, бо взяли вже
І поле і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну, — довелось запить
З московської чаші московську отруту.
О друже мій добрий, друже незабутий!
Живою душою в Украйнї вітай;
Лїтай з Козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай,
Заплач з Козаками дрібними сльозами,
І мене з неволї в степу виглядай!

А поки що мої думи,
Моє люте горе,
Сїяти му, нехай ростуть

Та з вітром говорять...
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Тії думи аж до тебе;
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, гори,
І мене згадаєш.

Переяслав, 18./XI. 1845.

До мертвих і живих і ненарожденних земляків моїх, в Україні і не в Україні сущих, моє дружнеє посланіє.

Аще кто речет, яко люблю Бога,
а брата своего ненавидит, лож есть.
(Соборне посланіє апостола Івана,
гл. IV., ст. 20.).

І світає, і смеркає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тілько я, мов окаянний,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,

І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують,
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіть ся, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіть ся на рай тихий,
На свою Вкраїну;
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся, братайте ся;
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тілько
На чужому полї...
В своїй хатї — своя й правда,
І сила, і воля!

Нема на світї України,
Немає другого Днїпра;
А ви прете ся на чужину

Шукати доброго добра,
Добра святого, волї, волї,
Братерства братнього... Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нїчого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Що ви неправдї поклонились,
І хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосїїв,
І сонця правди дозрівать
В нїмецькі землї, на чужину,
Прете ся знову. Якби взять
І всю мізерію з собою,
Дїдами крадене добро,
Тогдї б зостав ся сиротою
З святими горами Днїпро!

Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б дїти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землї;
І люде б не знали, щ҆о ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорать
І Дніпро, і гори,
І потече сторіками
Кров у сине море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати:
Одцураеть ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами.
Умийте ся! образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світї
На те тілько, щоб панувать, —
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко-глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура
Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять.

Якби ви вчились так, як треба,
То й мудрость би була своя;
А то залізете на небо:
„І ми—не ми, і я—не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема ні пекла ані раю,
Немає й Бога, тілько я,
Та куций Німець узлуватий,
А більш нічого...“
— „Добре, брате!
Що ж ти таке?“
„Нехай Німець
Скаже: ми не знаєм!“

Оттак то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: „Ви Моголи.“
— „Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі!“
Німець скаже: „Ви Славяне.“
— „Славяне, Славяне,
Славних прадідів великих
Правнуки погані!“
І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофіли

Так і претесь, і всї мови
Славянського люду,
Всї знаєте, а своєї
Дасть-Біг!—„Колись будем
І по свойому глаголать,
Як Нїмець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Оттогдї ми заходимось!“

Добре заходились
По нїмецькому показу
І заговорили
Так, що й Нїмець не второна,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люде!
А ґвалту! а крику!
„І гармонїя, і сила,
Музика, та й годї!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що—не Брути!...
У нас Брути і Коклєси,
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Днїпром умивалась,
У голови гори клала,

Степом укривалась!“
Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титла,
Ніже тії коми;
Все розберіть та й спитайте
Тогді себе: Що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, защо закуті?
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чого ж ви чваните ся, ви,
Сини сердешної Украйни?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!
Може чванитесь, що Братство

Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
А на Січі мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Їсте на здоровя,
Та славите Запорожя.
А чиєю кровю
Отта земля напоєна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже, аби добра
Була для горòду!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!
Правда ваша: Польща впала,
Тай вас роздавила.
Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають.

Так як пиво, праведную
Кров із ребер точать!
Просвітити, бачиш, хочуть
Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчаєть ся, як дітей тих
Нових доглядати!
Показуйте! За науку —
Не турбуйтесь! буде
Материна добра плата:
Розпадеть ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих...

Учіте ся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цурають ся,

В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злому
На всій землї безконешній
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабутнї
Дідів наших: тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!
Оттака то наша слава,
Слава України!...
Оттак і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всї неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й защо розпинали?...

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеть ся,
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх

Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеть ся срамотня
Давняя година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній,
Тихенько засяє...
Обніміть ся ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

Вюнища, 14./XII. 1845.

Холодний яр.

У всякого своє лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не своє, позичене,
А все таки лихо.
Нащо б, бач ся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...

Хоть і Яр той! Вже до його
І стежки малої
Не осталось, і здаєть ся,

Що нїхто й ногою
Не ступив там, — а згадаєш,
То була й дорога
З манастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись Гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр тогдї сходили ся,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Де ж ти дїв ся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лїсом?
Чи то загатили
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: Що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
З новими Ляхами?
Не гатїте! бо над Яром
Залїзняк вітає,

І на Умань позирає,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Святого закона!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славте ся царевою
Святою війною,
Бо ви самі не знаєте,
Що царики коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
„За отечество“! Їй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
І не знає, защо,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо:
Ґайдамакі — нє воіны, —
Разбойнікі, воры,
Пєтно в нашей історії...“
Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Розбійник не стане;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;

Не розібє живе серце
За свою країну!
Ви — розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всїм даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіть ся ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! Дуріть дїтей
І брата слїпого,
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости над вами
Розпадеть ся кара,
І повіє новий огонь
З Холодного Яра!

Вюнища, 17./XII. 1845.

Псалми Давидові.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;

А в законї Господньому
Серце його й воля
Навчаєть ся; і стане він,
Як на добрім полї,
Над водою посажене,
Древо зеленїє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слїд пропадає:
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Дїла добрих оновлять ся,
Дїла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
На вік забуваєш?
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем болїти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?! Спаси мене,
Спаси мою душу,

Да не скаже хитрий ворог:
„Я його подужав!“
І всї злії посміють ся,
Як упаду в руки,
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене! Помолю ся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні кровaві
Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи вȏрожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нинї
Покрив єси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові

Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав єси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючи ся,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Не молимось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу. Встань же, Боже, —
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирила ся душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам,
Встань на ката знову!

LII.

Пребезумний в серцї скаже,
Що Бога немае,
В беззаконії мерзіе,
Не творить благая.
А Бог дивить ся: чи е ще
Взискающі Бога?
Нема добре творящого,
Нема нї одного!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?
Їдять люде замість хлїба,
Бога не згадають.
Там боять ся, лякають ся,
Де страху й не буде:
Так самі себе боять ся
Лукавії люде.
Хто ж пошле нам спасеніе,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розібе неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленіем всяким;
Возрадуеть ся Ізраїль
І святий Іяков.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
Доколї будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій поможіте,
Не осудїте сироти,
І виведїть із тїсноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих! — Не хотять
Познать, розбити тьму неволї, —
І всує — Господа глаголи,
І всує плачеть ся земля.
Царі, раби — однакові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всїм світї Твоя правда
І воля і слава.

CXXXVI.

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полї,
Сидїли ми і плакали
В далекій неволї,
І на вербах повішали
Орґани глухії,
І нам стали сміяти ся
Едомляне злії:
„Розкажіть нам пісню вашу:
Може й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!“
— „Якої ж ми заспіваєм
На чужому полї?
Не співають веселої
В далекій неволї.
І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужинї;
І язик мій онїміє,
Висохне лукавий,
Як забуду помянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помяне,
Едомськії дїти,
Як кричали ви: „Руйнуйте,

Руйнуйте, паліте
Сіон святий!“ Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радості застане
І розібє дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві

І новую славу
Воспоем чеснӥм собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпанї
Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє неправди,
На науку людям.
Окують царей несситих

В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!

Вюнища, 19./XII. 1845.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валятись,

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умірать в неволї,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волї,
І заснути на вік-віки,
І слїду не кинуть
Ніякого! однаково —
Чи жив, чн загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Вюнища, 21./XII. 1845.

Три лїта.

І день—не день, і йде—не йде,
А лїта стрілою
Пролїтають, забірають
Все добре з собою,
Окрадають добрі думи,

О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь, —
Амінь всьому веселому
Од нинї до віка,
І кидають на розпуттї
Слїпого калїку.
Невеликії три лїта
Марно пролетїли,
А багато в моїй хатї
Лиха наробили,
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом—димом
Тії добрі сльози,
Що лили ся з Катрусею
В московській дорозї,
Що молились з Козаками
В турецькій неволї,
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що день Божий умивали,
Поки не підкрались
Злії лїта, та все теє
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,

І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину, —
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті!
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереть ся,
А вона другому
За три шаги продаєть ся
Та з його й сміє ть ся.
От де лихо! от де серце
Разом розірветь ся!
Оттаке то злеє лихо
Й зо мною спіткалось:
Серце люде полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Грали ся, хвалили...
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любови...
І я прозрівати
Став потроху... доглядаюсь,
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,

Не люде, а змії...
І засохли мої сльози —
Сльози молодії.
І тепер я розбитеє
Серце ядом гою —
І не плачу й не співаю,
А вию совою.
Оттаке то! Що хочете,
То те і робіте —
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково,
Не вернуть ся знову
Літа мої молодії,
Веселеє слово.
Не вернуть ся!... І я серцем
До вас не верну ся,
І не знаю, де діну ся,
Де я пригорну ся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?
Думи мої! літа мої,
Тяжкії три літа!
До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хилїтесь ні до кого,

Ляжте дома спати,
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.
Добридень же, новий годе, —
В торішній свитині!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
„Благоденствіє, указом
Новеньким повите?...“
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись!

Вюнища, 22./XII. 1845.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили Козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам у ночі,
Іде в степ, а, йдучи,
Співа, сумно співає:
— „Наносили землї
Та й до дому пішли,
І нїхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.

Як запродав гетьман
У ярмо христіян,
Нас послав поганяти:
По своїй по землї
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились
І оттут полягли
У могилї заклятій.“
Та й замовк, зажуривсь
І на спис похиливсь,
Став на самій могилї;
На Днїпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,
Синї хвилї голосили.
Зза Днїпра, із села
Луна степом пішла,
Третї півнї співали.
Провалив ся Козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Петербург, у цитаделї, 1845.

Менї однаково, чи буду
Я жить в Українї, чи нї,
Чи хто згадае, чи забуде

Мене в снігу на чужині —
Однаковісенько мені!

В неволї виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволї, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого слїду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій—не своїй землї.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
Моли ся, сину: за Вкраїну
Його замучили колись."
Менї однаково, чи буде
Той син молити ся, чи нї.
Та не однаково менї,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, — і в огнї
Її окрадену збудять...
Ох, не однаково менї!

Петербург, у цитаделї, 1847.

Три шляхи.

Ой три шляхи широкії
До купи зійшли ся;
На чужину з України

Брати розійшли ся;
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той — сестру, а найменший —
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясени в полї,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долинї,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зовяла.
Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хатї;
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
По світу блукають,
І три шляхи широкії
Терном заростають.

Петербург, у цитаделї, 1847.

Не спало ся, — а ніч як море...
(Хоч діялось не в осени,
Так у неволї.) До стїни
Не заговориш нї про горе,
Нї про „младенческіі сны“.
Верчу ся, світу дожидаю;
А за дверима про своє
Салдатськеє нежитіє
Два часовіі розмовляють.

Перший.

Така ухабіста сабой,
І меньше белай не даріла;
А барін бедненькай такой!
Меня-та, слыш, і падсматрілї,
Свезлї ф Калуґу і забрілї.
Так вот-те случай-та какой!

Другий.

А я—аж страшно, як згадаю —
Я сам пішов у москалї.
Таки ж у нашому селї

Назнав я дївчину. Вчащаю
І матїр удову єднаю;
Так пан заклятий не дає:
Мала, каже, нехай дождуся.
І, знай, вчащаю до Ганнусї.
На той рік знову за своє:
Пішов я з матїрю просити.
„Шкода, каже, і не проси!
Пятьсот, каже, коли даси,
Бери хоч зараз!“ Що робити?
Головко бідна! Позичать?
Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили!...
Поки ті гроші заробив,
Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по Дону.
Вертаюсь в осени до дому,
І подарунків накупив
Найдорогіших. От, вертаюсь
В село до дївчини в ночі, —
Аж тілько мати на печі,
Та й та сердешна умірає,
А хата пусткою гниє.
Я викресав огню, до неї:
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусїди:

Привів попа, та не застав, —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моеї Ганни. Я спитав,
Таки сусіду, про Ганнусю.
„Хіба ти й досі ще не знаеш?
Ганнуся на Сибір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.“
Неначе згага запекла...
Я ледве, ледве вийшов з хати.
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем, не чув землї.
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От як, брате!
Остали ся і батько й мати,
А я пішов у москалї.
І досі страшно, як згадаю:
Хотїв палати запалить,
Або себе занапастить,
Та Бог помилував. А знаеш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

Перший.

Так што же?
Ну, вот тепер і прікалї!

Другий.

Нехай собі! А Бог поможе,
То й так забудеть ся колись.

Вони ще довго говорили.
Я став перед світом дрімать,
І паничі мені приснились,
І не дали, погані, спать.

Петербург, у цитаделї, 1847.

В неволї тяжко... хоча й волї,
Сказать по правдї, не було;
Та все таки якось жилось —
Хоть на чужому, та на полї...
Тепер же злої тії долї,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Украйнї поховають,
Що не в Украйнї буду жить,
Людей і Господа любить.

Петербург, у цитаделї, 1847.

Чи ми ще зійдемо ся знову,
Чи вже на віки розійшлись,
І слово правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так! Не наша мати,
А довело ся поважати.
То—воля Господа!... Годіть,
Смиріте ся, молїтесь Богу
І згадуйте один другого;
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа молїть!

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Не благай не проси:
Не клепає коси,

Чи то пригород, чи ѓород, —
Як бритвою старий голить
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря;
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить.
Й хреста ніхто не поставить
І не помяне!

Петербург, у цитаделї, 30./V. 1847.

Заповіт.

Як умру, то поховайте
Мене на могилї,
Серед степу широкого,
На Вкраїнї милій:
Щоб лани широкополі
І Днїпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синеє море
Кров ворожу, — оттоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сїмї великій,
В сїмї вольній новій,
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом!

Переяслав, 25./XII. 1845.

Пояснення.

Під віршами стоять дати (день, місяць і рік) після старого стилю; в передмові, біографії й поясненнях вони подані після нового, по якому числить цілий цивілїзований світ.

Перше число означає сторінку, а друге, відділене від нього протинкою (,) — стрічку, рядок, вірш, стих. „З д." по числї рядка значить „з долу".

I, 4. Кобзар = Кобзарем називано людину, що, граючи на музичнім інструменті, званім кобзою, співала піснї. Від назви книжки з Шевченковими поезіями, називаємо ми Кобзарем самого Шевченка.

Стор. VII. **Про життє Тараса Шевченка.** — XXI, 7. Гребінка = український письменник Евген Гребінка складав прегарні байки. — XXXVII, 8. Тратічного життя = Українець Олександер Кониський, автор найдокладнїйшої життєписи Шевченка, пише, що поет через 47 літ свого життя пережив лише сім правдиво щасливих днїв.

Стор. 1. **Думи мої, думи мої, лихо менї з вами.** — 3, 13. Орел чорний = двоголовий российський державний орел.

Стор. 5. **Причинна.** Сю поезію написав Шевченко у Лїтньому садї в Петербурзї, ледви „подих волї" діткнув ся його, себ то року 1838. — Причинна = така, котрій починено, котру заворожено, й тому вона ходить як сновида з відкритими очима, несвідома того, що рóбить.

Стор. 9. **На вічну память Котляревському.** Написано з приводу смерти Івана Котляревського, автора славно-

звісної Енеїди, популярної Наталки-Полтавки, Москаля-Чарівника, Оди до князя Куракина, родоначальника нової доби нашого красного письменства. Побачив світ 9. вересня 1769. в Полтаві, вмер дня 11. падолиста 1838. року. В році 1903., при величнім здвизї відпоручників з цілої соборної України, відслонено його памятник. Заслуга Котляревського в історії українського письменства незмірно велика, він бо перший на Україні почав писати живою нарбдньою мовою й положив своїми писаннями початок нової художньої української літератури (р. 1798.). — 12, 8. Троя = Ілїон чи Перґама, славне місто в Малій Азії; вона десять років хоробро й витревало видержувала облогу старинних Греків, які її потім таки здобули; грецький поет Гомер оспівав її в „Ілїядї", — себ то „пісні про Ілїон".

Стор. 14. **Катерина.** — 14, 4 з д. Василь Жуковський = московський поет (1783—1852). Дивись життепись Шевченка стор. XXI, 9.

Стор. 22. **Іван Підкова.** Отаман сей особа не історична, а вигадана поетом. Але дух Запорожа віддано зовсїм правдиво й дуже вірно. Історичний Підкова вирушив з ватагою Козаків не на Царгород, столицю Туреччини, а в Молдавію, здобувати собі молдавський трон; на хвилю опанував країну, але мусїв таки зараз уступити, а король Баторій, діставши його підступом у свої руки, казав йому відрубати голову ві Львові р. 1578. — 22, 2. В. Штернберґ = артист-маляр, що дуже кохав ся в українських краєвидах. — 23, 1. Поставе́ць = збанок. — 23, 7. Лиман = усте, гирло Днїпра. — 23, 3 з д. Рибалка = чайка, рід птаха. — 24, 1. Байдак = рід човна. — 24, 9. Синоп = турецьке місто на полудневім березї Чорного моря.

Стор. 24. **До Основяненка.** — Основяненко = потомок козацької родини, славний повістяр Григорій

Квітка, автор пятнайцяти повістей, між иншими „Маруеї“, „Сердешної Оксани“, „Конотопської відьми“, і пяти драматичних творів, що жив під Харковом на Основі, тому й прибрав собі імя „Основяненко“; уродив ся 29. падолиста 1778. р., вмер 20. серпня р. 1843. Він перший український письменник народньої доби, що став писати по нашому прозою, себ то невіршованою мовою, і писав про поважні річи та поважним способом, коли за тих часів на Україні звичайно думано, що українська мова здатна тільки до жартовливого й сміховинного писання. — 26, 13. Ворог = Москаль. — 27, 4. Кебета = здібність, хист, талант.

Стор. 28. **Тарасова ніч.** — Так прозиваеть ся в нашій історії битву з 1628. року, коли гетьман Тарас Трясило розбив над річкою Альтою, біля Переяслава, польське військо, що було під командою Конецьпольського. — 28, 4 з д. Петро Мартос = полтавський дідич, мав перший відкрити поетичний талант Шевченка, знайшовши в нього порозкидані на підлозї вірші (між иньшими згадану поезію), котрі поет буцїм то зовсім маловажив. — 31, 5. Не стало Кравчини. Кравчина = віддїл війська в Запорожців. Тут так названий мабуть гетьман Павло Наливайко, страчений у Варшаві Ляхами по невдачнім повстанню р. 1597.

Стор. 34. **Миколї Маркевичові** (Бандуристе, орле сизий). Микола Маркевич = історик, поет і музика; його твором „Історія Маларосії“ (5 тт., Москва, 1842—1843) Шевченко нераз користував ся.

Стор. 40. **Сон** (У всякого своя доля). — Слова під заголовком, взяті з евагелія св. Івана значать: Дух правди, котрого світ не може приняти, бо не бачить його, анї знае його. — 41, 5. Кішечка = кіточка. — 46, 4. Душі пропивае = продае своїх підданих (кріпаків) за трунки. — 49, 14 з д. Штемпований = значений, щоби легко пізнати, якби втїкав. — 49, 6 з д. Цар волї = полі-

тичний вязень, караний за змагание до правди й волї. — 51, 12. Сам = цар. — 51, 13. Ґулятї — ґуля́ть, піти на прохід. — 51, 1 з д. Папыта́юс — попробую, постараю ся. — 52, 3. Палтїнкаю — срібним піврублем, коповиком, копою. Слушно сказано: „Хабар то московська конституція“. З Москалями, почавши від мінїстра і кінчаючи останнїм полїцаєм, тяжко зробити якусь справу без хабаря. Тут Шевченко наводить сумний приклад Українця, зіпсутого вже петербурськими чиновницькими (урядницькими) звичаями. — 52, 12. Аж ось і сам = за сї вірші, що висмівають царя й царицю, Микола I. найбільше розгнївав ся на Шевченка і додав до засуду його на засланне яко простого жовнїра (салдата) ще й заборону писати й малювати. — 55, 12—15. З калюжі такої.... і без ножа = Петербург збудований на багнах, які висушили Козаки; при тих роботах повмирало їх тисячі. — 55, 7 з д. Ске́лю = Петро представлений на конї, що спинаєть ся на скелю. — 55, 6 з д. Охляп = без сїдла. — 55, 4 з д. Якимсь листом = памятник лютого ворога, батька катів України Петра I. з лавровим вінцем на голові; той памятник поставила наша гнобителька, „суча дочка“ (в народній піснї) Катерина II., котра зруйнувала нашу славну Запороську Сїч р. 1775. — 56, 4 з д. Із Глухова = Глухів був після Мазепи столицею лївобічної України. — 56, 2 з д. З заступами (рискалями) на лїнїю = копати канали над рікою Невою; над нею збудували Українцї Петрови місто Петербург. — 57, 2. Наказни́м гетьманом = Павла Полуботка яко тимчасового заступника гетьмана. — 57, 6. Гаспид = чорт. — 58, 7. Біла пташка = душа Запорожця, замученого при висушуванню багон. — 59, 8 з д. Сенат = найвисший трибунал.

Стор. 62. **Чигирин.** Місто Чигирин після зборівського миру (р. 1667.), заключеного Польщею й Московщиною, стало резиденцією українських гетьманів

і мовби столицею України. — 64, 4 з д. Обоюдний = двосічний.

Стор. 65. **Миколї Гоголеві.** — 66, 13. Не заріже батько сина = Шевченко думав, що Гонта зарізав своїх двох синів за те, що вони були католики, що в тих часах на Українї значило те саме, що Поляк; в дійсности Гонта мав лише одного сина і не міг його забити, бо той був православний.

Стор. 67. **Невольник.** — 72, 12 з д. Нечоса = князь Потьомкин. Шукаючи популярности, він вписав ся в реєстр запороського війська. Запорожцї же, по своєму звичаю давати прізвища, прозвали його Нечосою, бо він носив перуку (штучне волоссє).

Стор. 73. **Великий льох.** — 73, 9 з д. Суботове = село, маєтности Богдана Хмельницького; гляди Суботів. — 74, 11. Юрусь = Юрію Хмельницький, син великого гетьмана Зиновія-Богдана, а пізнїйший гетьман. — 76, 16 з д. Батурин = місточко в Чернигівщинї над рікою Сеймом було від 1669. р. столицею гетьманів, між иньшими й Мазепи. — 76, 11 з д. Чечель = полковник гетьманської ґвардії Мазепи. Він боронив Батурин проти московського війська. — 79, 3 з д. Чута = ліс коло Старої Січи. — 80, 5. Три ворони = злі духи Вкраїни, Польщі й Москви. — 80, 8. Крав Богдан крам = крамом названо тут волю українського народу, що її Хмельницький, вирвавши в Поляків, занапастив, торгуючи ся з московськими боярами. — 81, 10. Декабристи = проводирі того революцийного руху, який 26. декабря (грудня) р. 1825. зворушив ся проти царя Миколи І., коли він вступив на трон по смерти Олександра І. — 81, 8 з д. Три указа накракала на одну дорогу = Тодї мінїстер Кляйнміхель обкрадав московський скарб, будуючи залїзницю між Петербургом і Москвою. Укази

царя Миколи І., що потурав його крадежи, були великим лихом для цілої російської держави. — 81, 5—1 з д. На кована... передушыла = Разячий приклад непотрібности й шкідливости самодержавства. Коли інжинїри вагали ся, який напрям дати залїзниці, то Микола І. потяг на мапі (ґеоґрафічній карті) просту лїнію між Петербургом і Москвою і накинув таким способом людности будову залїзниці на невигіднім ґрунтї, переважно багнистім, зовсїм не числячи ся з інтересами мешканців. Богато людей тоді вигибло. — 82, 3. З фоном-Корфом = ґенерал т. зв. „третього атделенія", себ то висшої царської полїції, в роді як тепер „охранка", царський дорадник і повірник, тяг в один гуж із Кляйнміхлем. — 82, 6—5 з д. Карамзина прочитали = сей історик подав р. 1811. цїсареви Олександрови І. меморіял (пропамятне письмо) про нову й стару Росію; в нїм він встоює за самодержавство, старі закони й кріпацтво. — 83, 7 з д. Із шведською приблудою = королем Карлом XII. — 83, 4—3 з д. Батурин спалила, Сулу в Ромнї загатила = після відкриття т. зв. зради гетьмана лївобічної України Мазепи, а власне його патріотичного вчинку супроти українського народу, який стогнав в московськім ярмі, князь Меншиков спалив до пня гетьманську резиденцію Батурин, знищив там православні церкви, вимордував безпомічних жінок і дітей, а в Ромнах над Сулою судив і карав смертю прихильників Мазепи і знущав ся над безборонною людностю, як в Батуринї. — 84, 2—7. Фінляндію засіяла.... болота гатила = цар Петро І. гонив Козаків до земляних робіт, казав присилати по пять, по десять тисяч Козаків копати канали („канальські роботи в народнїх піснях), особливо на роботу ладо́ського каналу коло нової царської столиці Петербурга; з них майже половина при тім вигибла. — 84, 12. Іржавець = село пролуцького повіту на Полтавщинї. — 84, 11 з д. С му-

чітелем. Мучитель = цар Іван IV. Грізний або Лютий. — 84, 10 з д. Петру́ха = цар Петро І. — 85, 1 з д. Пчела = часопись "Северная Пчела", видавана Булґарином, підлеслива до крайности до царя, царського двору й правительства. — 88, 10. Ярчук = так звуть псів, що родять ся в початку місяця травня (мая). Нарóд думає, що вони мають якусь нечисту силу, бо родять ся видючі: чують заздалегідь злодія; їх не кормить мати, але мусить годувати молоком сам господар.

92, 12. Калавур = караул, сторожа, варта. — 92, 13. Іспра́вник = начальник повіту, як от староста в Галичині. — 92, 8 з д. Свот = склепіннє. — 92, 7 з д. Вірней дело = певнійше діло, коротко — певнійше. — 93, 2. Форменних = казна́, себ то державний скарб в Росії, має свій зразок кайданів по всім царстві однаковий; тому то зветь ся їх форменними. — 93, 13 з д. Яременка = Козака Яременка клуня стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана. — 93, 9 з д. Плут = шахрай, лайдак. — 94, 8—9. Великого льоху ще не дошукались = подекуди люди переказують, що якби докопали ся до великого льоху Богданового, де його скарби заховані, то до краю знївечилиб Україну.

Стор. 94. **Суботів.** — В селї Суботові чигиринського повіту, маєтности Хмельницького, похоронено великого гетьмана в його церкві, ним самим збудованій. Церква стоїть до нинї, але тїло Хмельницького казав польський воєвода Чарнецький, спустошивши Чигиринщину та спаливши Суботів, в р. 1664. викинути на наругу. — 95, 2. Льохи твої розкопують = гл. містерію Великий льох. — 95, 12 з д. Олексіїв = московського царя Олекси, котрому Богдан Хмельницький р. 1654. віддав Україну, забезпечивши їй переяславським українсько-московським договором незалежність від Московщини в усїх її внутрішнїх, а почасти й заграничних справах; невдовзї по тій

угоді московські царі, зламали слово і поволі повідбирали Українцям признані права, аж поки й сліду їх не стало. — 95, 9 з д. Кажуть = себ то приятелі, Москалі; очевидно, що названо їх тут приятелями — іронїчно, для сміху.

Стор. 96. **Кавказ.** — 96, 10. Ґраф Яків де-Бальмен = зукраїнщений потомок французької родини, приятель Шевченка, згинув в бою з Черкесами, котрих Росія, аж по довгій і тяжкій боротьбі (1843—1859) покорила. — Переклад з церковнословянського язика слів, уміщених під заголовком: О, хто дав би в мою голову воду, а моїм очам джерело слїз! Я плакав би і в день і в ночи над занапащеними. — 96, 9 з д. Прометей — грецький велетень, герой, що викрав з неба вогонь, щоби помогти людям, і терпів за се страшні муки, прибитий до скелї на розказ богів. — 97, 8. На прю = на спір, боротьбу. — 98, 7. Людей муштрованих чимало = в боротьбі з Черкесами стратила Росія коло півміліона салдатів. — 99, 1. Чурек і сакля = черкеські слова: корж (пляцок) і хата. — 100, 1 з д. Суєслови, лицеміри = пустослови, облудники. — 101, 11 з д. Мірри дим = кадило.

Стор. 103. **До мертвих і живих і ненарожденних земляків моїх.** — В сій поезії розвинув Шевченко програму Кирило-Методіївського товариства; гл. Життєпись стор. XXVI.—XXVII. — Слова під заголовком значать: Коли хто каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, говорить неправду. — 103, 4 з д. Окаянний = проклятий. — 103, 2 з д. Велелюдних = многолюдних. — 104, 12. Дїти юродиві = виродки. — 107, 8. Узлуватий = мудрий, кручений. — 107, 4 з д. Колляр = чеський поет і учений, один з основателів словянофільства (1793—1852), написав вірші „Донька Слави". — 107, 2 з д. Ганка = чеський поет і учений, основав „Матицю чеську", відкрив ніби „Королєдвірську рукопись" із старинними чеськими піснями,

котрі в дійсности він сам зложив (1791—1861). — 109, 10. Титла = скорочення в старо- й церковно-словянській мові, зазначувані над словами. — 109, 11. Кома = протинка. — 109, 5 з д. Ходите в ярмі = московському. — 109, 2 з д. Лій топили = як оповідає народній переказ, гетьмана Наливайка Ляхи спалили в мідянім бику. — 109, 1 з д. Братство = січове братство, Запорожці. — 110, 2—3. Синопом, Трапезунтом галушки варило = за гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. — 111, 4. Материні очі = вітчину, батьківщину свою Україну хочуть просвітити сучасною чужою наукою.

Стор. 113. **Холодний яр.** — 114, 4. Манастир Мотрин (Мотронівський) стоїть серед лісів в чигиринському повіті київської ґубернії недалеко місточка Медведівки. В сих лісах зорґанізував Залізняк повстанне Гайдамаків в р. 1768. — 114, 8. Самопал = давня рушниця з льонтом. — 115, 9 з д. Вор = злодій. — 115, 8 з д. Петнó = пляма.

Стор. 116. **Псалми Давидові.** — Псалóм або псáльма = похвальна реліґійна пісня, особливо жидівська в Старім Завіті; найкрасші з них уложені царем Давидом в скількости 150, що становлять т. зв. псалтир. — 120, 7. Взискающий Бога = шукаючий Бога, прямуючий до Бога. — 121, 6. Стяжати = набувати, дбати. — 121, 10 з д. Всуе = дарма. — 122, 9. Едомляне = властиво мешканці поганського Едому, на полудне від Палестини; тут взагалі ворожі погане.

Стор. 125. **Три літа.** — Сей вірш знайдений в Архіві департаменту поліції; ним кінчила ся та збірка поезій Шевченка, які написав він через три роки (1843—1845). Шевченко списав їх у один зошит, думаючи їх надрукувати. Отсей то зошит був відібраний у нього підчас арешту й лежав аж до нашого часу в Департаменті поліції. — 126, 7. Оксана = Шевченко кілька разів у своїх поезіях, але

аж у пізнїйших, згадує за якусь Оксану, яко товаришку його дитинячих літ.

Стор. 133. **Не спало ся, а ніч як море.** — 133, 13. Нежитіє = нужденне, сумне життє, животїнне. — 133, 10 з д. Ухáбіста = жвава. — 133, 9 з д. Белая = давнїйше грошевий папір на 50 карбованцїв (рублїв). — 135, 1 з д. Тепер і прікалї = тепер і заколи́.

Стор. 138. **Заповіт.** — Сей вірш написав Шевченко, лежачи цїлий місяць хорий на тиф, на який занепав, перестудивши ся по невилїченій ще недузї, в дїдича пирятинського повіту Віктора Закревського.

Помічені найголовнійші друкарські помилки.

На стороні	у рядку	надруковано	має бути
IV	7	сім	минулім
XVIII	7	губернії	ґубернії
XXVI	3 з долу	президентом.	президентом,
17	9	Далек ийшлях	Далекий шлях
28	4 з долу	В.	П.
31	11 „	годі	годї
40	8 „	руйпує	руйнує
45	5 „	Слїзми	Слїзьми
52	2	прасвещонны	прасвещенны
61	10	землю,	землю.
99	11	хліб	хлїб
106	5	заговорать	заговорять
123	8	дітей	дїтей
126	4 з долу	пе	не

Зміст книги.

Видання „Союза Визволення України“

(Редакція й склад видань: **Wien, VIII., Josefstädterstrasse 79, 2. Stiege, 2. Stock, Tür 19**).

I. Часописи:

1. **Вістник Союза визволення України** — український орган Союза. Виходить у Відні від жовтня 1914. р. Досі вийшли чч. 1—8.

2. **„Ukrainische Nachrichten“** (Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina). Виходить у Відні від кінця вересня раз на тиждень. Досі вийшли чч. 1—20.

II. Книжки й брошури:

3. **Т. Шевченко** — Кобзар. Вибір поезій випуск I. Відень, 1915. (Випуск другий у друку.)

4. **Prof. M. Hruschewskyj** — Ein Überblick der Geschichte der Ukraina („Короткий огляд історії України“). Відень, 1914. Вичерпане.

5. **М. Хрушевски** — Прѣгледъ на украинската история. Софія, 1914. Той самий огляд по болгарськи. З ґеоґрафічною картою України.

6. **Дръ Л. Цехелски** — Не освободителница, а потисница на народнитѣ (Какъ Русия „освобождава“ Украина). Софія, 1914. З картою України. В додатку до брошури подані відозви Союза визволення України до громадської думки Европи, до болгарського народу та плятформа Союза.

7. **Rusia Ţarista** — asupritoarea popoarelor (Царська Росія — гнобителька народів). Букарешт, 1914.

З картою України. Зміст: З. Арборе — Український народ (замість передмови); Др. Л. Цегельський — Не освободителька, а гнобителька народів; До громадської думки Европи; Плятформа Союза й його відозва до румунського народу. По румунськи.

8. **Українські колядки.** Відень, 1914. Вичерпане.

9. **Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten** („Війна, Україна й балканські держави"). Відень, 1915. Зміст: Др. Л. Цегельський — Як Росія „визволяла" Україну; йогож — нариси: Україна й Румуни, Україна й Болгари, Україна й Туреччина; відозва Союза визволення України до балканських народів і до громадської думки Европи; плятформа Союза.

10. **В. Дорошенко** — Півтораста літ української політичної думки (Короткий огляд визвольно-самостійницьких змагань на російській Україні). Відень, 1914.

11. **Відомости про російську Україну** (Січовим Стрільцям). З друкарні Союза визволення України, 1915.

12. **Січ.** Календар Союза визволення України на рік 1915. Відень, 1915. Незабаром вийде з друку.

13. **Др. Володимир Левицький** — Як живеть ся українському народови в Австрії. Відень, 1915.

14. **Др. Льонґін Цегельський** — З чого виникла війна та що вона нам може принести? Відень, 1915.

15. **Др. Вол. Старосольський** — Національний і соціяльний момент в українській історії. Відень, 1915. Друкуєть ся й незабаром вийде.

16. **Др. Вол. Темницький** — Українські Січові Стрільці. Відень, 1915. Друкуєть ся й незабаром вийде.

17. **Україна, Росія й Туреччина** — Збірник статтей на турецькій мові з картою України. Царгород, 1915. Зміст: 1. Передмова від видавців, 2. Др. Л. Цегельський—

Україна й Туреччина, 3. Проф. М. Грушевський—Короткий огляд української історії, 4. В. Дорошенко—Політичні партії на росийській Україні, 5. М. Меленевський—Культурна праця Українців, 6. А. Жук—Росийська Україна в числах, 7. Відозва Союза до турецького народу, 8. Відозва його „До громадської думки Европи“, 9. Плятформа Союза.

18. **Prof. M. Hruschewskyj** — Die ukrainische Frage in ihrer historischen Entwicklung („Українське питаннє в його історичнім розвитку“). Друкуєть ся й незабаром вийде. По німецьки.

19. **George Cleinow** — Das Problem der Ukraina („Українська квестія“). Друкуєть ся й незабаром вийде яко 1. випуск збірки „Голоси Европи про українську справу“. По німецьки.

20. **Prof. Otto Hoetzsch** — Die ukrainische Frage („Українське питаннє“). Друкуєть ся й незабаром вийде яко 2. вип. збірки „Голоси Европи про українську справу“. По німецьки.

21. **Г. Бочковський** — Україна й українська справа. Прага, 1915. По чеськи. Незабаром вийде з друку.

22. **Dr. Stefano Rudnickyj** — L'Ucraina e gli Ucraini („Україна й Українці“) в італійській мові. З мапою України. Рим, 1914.

Крім того готуєть ся до друку: Історія й ґеоґрафія України по німецьки, брошура про Україну й Швецію на шведській мові і т. п.

III. Листкові видання (відозви й метелики):

23. **До українського народу в Росії.** Львів, у серпні 1914. По українськи.

24. **До громадської думки Европи** (по німецьки, французьки, італійськи й анґлійськи).

25. **До болгарського народу** (по болгарськи й німецьки).

26. **До румунського народу** (по румунськи й німецьки).

27. **До шведського народу** (по шведськи й німецьки).

28. **До турецького народу** (по французьки й німецьки).

Всї 25. VIII. 1914., у Віднї.

29. **Салдате-озирнись!** Відозва Союза до Українців, салдатів российського війська. Царгород, в падолисті 1914.

30. **Солдатамъ русской арміи!** Відозва до российського війська, по московськи. Царгород, в падолисті, 1914.

31. **Аске́р!** Відозва Союза до турецьких жовнїрів (аске́рів) в справі розповсюджування відозв під чч. 29 і 30. По турецьки, в грудні 1914.

32. **Der Bund zur Befreiung der Ukraina** — Плятформа Союза. Відбитка з ч. 1. „Ukr. Nachr." (те саме по анґлійськи, французьки й італійськи). Віденъ, 1914.

33. **A. Žuk.** Die russische Ukraina (Flächenraum, Gebietseinteilung und Bevölkerungsstatistik). Відбитка з ч. 3. „Ukr. Nachr." Віденъ, 1914.

34. **A. Žuk** — L'Ucraina russa — попередній твір в італїйській мові. Рим, 1914.

34. **W. Doroschenko** — Die politischen Parteien in der russischen Ukraina (Відбитка з ч. 4. „Ukr. Nachr."). Віденъ, 1914.

36. **W. Doroscenko** — Brevi cenni dei partiti politici dell' Ucraina — той же твір в італійській мові. Рим, 1914.

37. **Буквар** (для полонених Українців). Царгород, 1914. З друкарні Союза.

На складі Союза є також видана накладом „Української Соціяльдемократії“ брошура Парвуса — На оборону демократії проти царизму! Авторизований переклад з німецької мови зі спеціяльною передмовою автора до українського видання. Царгород, 1914.

Випуск перший

В оправі 1 К 40 с.